

მერაბ ვაჩნაძე

**ნიკო ნიკოლაძე
რუსეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ
ცხოვრებაში
(1881-1883 წწ.)**

გამომცემლობა არტანუჯი
თბილისი 2005

ნაშრომი ეძღვნება ნიკო ნიკოლაძის მოღვაწეობას ნი-
კილოზ ჩერნიშევსკის განთავისუფლებისათვის.

რედაქტორი

პროფ. ვახტანგ გურული

რეცენზენტები:

პროფ. დალი კანდელაკი

დოც. გიორგი ჟუჟუნაშვილი

XIX საუკუნის 60-80-იანი წლების პოლიტიკური მოძრაობა რუსეთში

ბატონყმობის გაუქმებამ და XIX საუკუნის 60-70-იანი წლების რეფორმებმა ახალი შინაარსი შესძინა რუსეთის პოლიტიკურ მოძრაობას. ბატონყმობის გაუქმებით საფუძველი დაედო რეფორმების მთელ სერიას, რომელსაც რუსეთის სახელმწიფო უნდა გამოეყვანა დიდებისა და კეთილდღეობის გზაზე. მომზადდა ნიადაგი რუსეთის იმპერიის პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური გარდაქმნისათვის.

ლიბერალურმა ოპოზიციამ ბატონყმობის გაუქმებაში სავსებით სწორად დაინახა ხელისუფლების სწრაფვა განახლებისა და პროგრესისაკენ. სამწუხაროდ, რადიკალურმა ოპოზიციამ, რომელიც ძირითადად სოციალისტური დოქტრინის სხვადასხვა მიმდინარეობის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა, ბატონყმობის გაუქმება „ახალ მოტყუებად“ შერაცხა და გლეხობას ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოუწოდა. XIX საუკუნის 60-იანი წლების დამდეგისათვის რუსეთში მოქმედებდა რადიკალური ოპოზიციის ცალკეული ჯგუფები და წრეები. ხელისუფლების წინააღმდეგ მათი ბრძოლა იმხანად პროკლამაციების გამოცემაში გამოიხატა. 1861-1863 წლები რუსეთის ისტორიაში „პროკლამაციების პერიოდის“ სახელითაა ცნობილი. ამ პროკლამაციებს საერთო მიზანი ჰქონდათ – ხალხის ამბოხება ხელისუფლების წინააღმდეგ. ყველაზე უფრო გავრცელებულ პროკლამაციებს შორის უნდა მოვიხსენიოთ: „სალამი საბატონო გლეხებს მათი კეთილისმსურველებისაგან“ (1861 წ.),

„ახალგაზრდა თაობას“ (1861 წ.), „გლეხებს“ (1862 წ.), „ჯარისკაცებს“ (1862 წ.), „ხალხს“ (1862 წ.), „ოფიცრებს“ (1862 წ.), „ახალგაზრდა რუსეთი“ (1862 წ.) და სხვ. ცხადია, პროკლამაციების გავრცელების გზით ხალხის ამბოხება შეუძლებელი იყო. „პროკლამაციების პერიოდი“ რუსეთში რადიკალური ოპოზიციის მარცხით დამთავრდა.

ცხადია რადიკალური ოპოზიცია გრძნობდა ორგანიზებული გაერთიანების აუცილებლობას. 1861 წელს პეტერბურგში შეიქმნა რუსეთის რევოლუციური ორგანიზაცია „ზემლია ი ვოლია“ („მიწა და თავისუფლება“). „ზემლია ი ვოლია“ იყო თავისუფალი „ფედერაციული“ ორგანიზაცია, რომელიც რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებში მოქმედ წრეებსა და ჯგუფებს აერთიანებდა. ორგანიზაციის სათავეში იდგა „კომიტეტი“. „ზემლია ი ვოლიას“ შექმნის ინიციატორები იყვნენ ძმები ალექსანდრე და ნიკოლოზ სერნო-სოლოვიოვიჩები, ნიკოლოზ ობრუჩევი, ალექსანდრე სლესოვი, ალექსანდრე პუტიატა. რევოლუციური ორგანიზაციის შექმნის იდეას მხარს უჭერდნენ ალექსანდრე გერცენი, ნიკოლოზ ოგარიოვი და ნიკოლოზ ჩერნიშევსკი.

„ზემლია ი ვოლიას“ საპროგრამო მოთხოვნები ჩამოყალიბებული იყო ნიკოლოზ ოგარიოვის სტატიაში „რა უნდა ხალხს?“. ეს სტატია ალექსანდრე გერცენის მიერ საზღვარგარეთ დაარსებულ ჟურნალ „კოლოკოლში“ დაიბეჭდა 1861 წელს. პროგრამის უმთავრეს მოთხოვნებს შეადგენდა: გლეხებისათვის იმ მიწის სრულიად გადაცემა, რასაც ისინი ბატონყმობის გაუქმებამდე ფლობდნენ ნადელის სახით (ე. ი. „ჩამონაჭრების დაბრუნება“), ვოლოსტში, მაზრასა და გუბერნიაში ხელისუფლების მიერ დანიშნული მოხელეების შეცვლა ხალხის მიერ არჩეული თვითმმართველობით, სრულიად რუსეთის სახალხო წარმომადგენლობის არჩევა და სხვ. პროგრამა აყენებდა გლეხების ჯართან დაახლოების საკითხს, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო „მეფისა და დიდებულების“ წინააღმდეგ ბრძოლაში „მიწისა“ და „თავისუფლების“ მოპოვება.

„ზემლია ი ვოლიას“ მიზანი იყო რუსეთის გლეხობის აჯანყების მომზადება, რომლის დაწყებასაც 1863 წელს ვარაუდობდნენ. ალექსანდრე გერცენმა და ნიკოლოზ ოგარიოვმა მოქმედების გეგმაც შეადგინეს. იმპერატორისათვის უნდა წაეყენებინათ ყველა ნოდების მიერ არჩეული საეროპო კრების მონვევის მოთხოვნა, ხოლო უარის შემთხვევაში დაეწყოთ გლეხთა აჯანყება. აჯანყების მოწყობა „ზემლია ი ვოლიამ“ ვერ შეძლო. ვერც 1863 წელს პოლონეთში დაწყებულ აჯანყებასთან კავშირის დამყარება მოხერხდა. თვით ორგანიზაციის შიგნით გაღრმავდა უთანხმოება. 1864 წელს „ზემლია ი ვოლიამ“ თვით-ლიკვიდაცია მოახდინა.

XIX საუკუნი 60-იანი წლების დამდეგის ლიბერალური ოპოზიციის ღონისძიებებიდან ყველაზე ღირსშესანიშნავია ტვერის გუბერნიის თავადაზნაურობის წინამძღოლის ალექსი უნკოვსკის ინიციატივით ორგანიზებული გამოსვლა. 1861 წელს ტვერის გუბერნიის მომრიგებელ შუამავალთა ყრილობამ სამარ-აულიანად ცნო: 1) გლეხების მიერ მიწის გამოსყიდვის სავალდებულოდ გამოცხადება; 2) თავადაზნაურობის ნოდებრივი პრივილეგიების გაუქმება და ყველა ნოდების ერთ ნოდებად შერწყმა; 3) დამოუკიდებელი სასამართლოს შექმნა; 4) მმართველობის სისტემაში საჯაროობის დამკვიდრება; 5) საფინანსო უწყების სისტემის გარდაქმნა. ყოველივე ამან ასახვა პოვა ალექსანდრე II-ის სახელზე შედგენილ ადრესში, რომელსაც ხელი მოაწერეს ტვერის გუბერნიის ლიბერალურად განწყობილმა თავადაზნაურობის წარმომადგენლებმა, სულ 112 კაცმა, მათ შორის იყო ალექსი უნკოვსკი და 9 მაზრის თავადაზნაურობის წინამძღოლი. ადრესმა ალექსანდრე II-ის აღშფოთება გამოიწვია. იმპერატორის ბრძანებით, ტვერის გუბერნიის ლიბერალური თავადაზნაურობის ყველაზე ცნობილი წარმომადგენლები, სულ 30 კაცი, ორი წლით პეტრე-პავლეს ციხეში ჩასვეს, თუმცა რამდენიმე თვეში ყველანი გაათავისუფლეს.

ტვერის გუბერნიის ლიბერალური თავადაზნაურობის შეხედულებებს იზიარებდა კალუგის, ვორონეჟის, მოსკოვის, რიაზანისა და ტულის გუბერნიების თავადაზნაურობის ნაწილი.

აღმავლობას განიცდიდა ეროვნული მოძრაობა რუსეთის იმპერიის განაპირა მხარეებში. ამ თვალსაზრისით გამოირჩეოდა პოლონეთი. პოლონელი ერი არასოდეს შეჰგუებია სახელმწიფოებრიობის დაკარგვას და პოლონეთის დანაწილებას რუსეთს, ავსტრიასა და პრუსიას შორის. 1830-1831 წლების აჯანყების მარცხმაც ვერ გატეხა პოლონელთა წინააღმდეგობა. 1860 წელს ვარშავაში დაიწყო დიდი პატრიოტული მანიფესტაციები, რომელშიც ძირითადად მოსწავლე ახალგაზრდობა მონაწილეობდა. 1861 წელს ვარშავაში აჯანყების მომზადების მიზნით შეიქმნა საიდუმლო ორგანიზაცია, რომელსაც სათვემი ედგა ეროვნული ცენტრალური კომიტეტი. ეროვნული ცენტრალური კომიტეტის ყველაზე პოპულარული მოღვაწე და ორგანიზაციის ლიდერი იყო იაროსლავ დომბროვსკი. მასთან ერთად აჯანყების მომზადებაში დიდი წვლილი შეიტანეს სტანისლავ დომბროვსკიმ და ვალერი ვრუბელსკიმ.

აჯანყება პოლონეთის სამეფოში დაიწყო 1863 წლის 11 იანვარს პოლონეთის ტერიტორიაზე განლაგებულ რუსულ გარნიზონებზე ერთდროული თავდასხმით. ეროვნულმა ცენტრალურმა კომიტეტმა თავი დროებით ეროვნულ მთავრობად გამოაცხადა და მოსახლეობას სპეციალური მანიფესტითა და დეკრეტით მიმართა. დეკრეტმა ქვეყანას ამცნო პოლონეთის დამოუკიდებლობა, გლეხთა განთავისუფლება საბატონო გადასახადებისგან და გლეხობისათვის საკუთრებაში იმ მიწების გადაცემა, რომლითაც ისინი ბატონყმობის დროს სარგებლობდნენ. ამასთან ერთად ხელუხლებლად რჩებოდა მემამულური მიწათმფლობელობა.

პოლონეთის აჯანყებას ატიურად დაუჭირა მხარი ქვეყნის კათოლიკურმა სამღვდელოებამ, ხელოსნებმა, წვრილმა ბურჟუაზიამ, მოსწავლე ახალგაზრდობამ, გაღარიბებულმა აზნაურებმა. მსხვილი მემამულეები და მსხვილი ბურჟუაზია

პასიურობდა და ლოდინის ტაქტიკას არჩევდა. პასიური დარჩა გლეხობის დიდი ნაწილიც. 1864 წლის გაზაფხულისთვის აჯანყებულთა ძალები 44 ათას კაცს ითვლიდა, პოლონეთის ტერიტორიაზე განლაგებული რუსეთის არმია კი 90 ათასი კაცისაგან შედგებოდა (მათ შორის 25 ათასი ვარშავის გარნიზონში იყო თავმოყრილი). მიუხედავად ამისა, რუსეთის არმიას აჯანყების პირველ ეტაპზე დიდი აქტიურობა არ გამოუჩენია.

თავისი მიზნებისთვის პოლონეთის აჯანყების გამოყენება სცადეს ინგლისმა და საფრანგეთმა. ისინი რუსეთისაგან მოითხოვდნენ ანგარიში გაენიათ აჯანყებულთა მოთხოვნებისათვის. ინგლისურ და ფრანგულ პრესაში ინტენსიური კამპანია დაიწყო. სამაგიეროდ, რუსეთის მოკავშირედ გამოვიდა პრუსია, რომელსაც აშინებდა, პოლონეთის სამეფოში დაწყებული აჯანყება არ გავრცელებულიყო პოზნანშინაზე, პრუსიის შემადგენლობაში მყოფ პოლონეთის ნაწილზე. 1863 წელს რუსეთსა და პოლონეთს შორის დაიდო კონვენცია აჯანყებულთა წინააღმდეგ ერთობლივი მოქმედების შესახებ.

ალექსანდრე II-მ პოლონეთში სამხედრო მდგომარეობა გამოაცხადა. ამასთან ერთად, გამოცხადდა, რომ აჯანყებულები არ დაისჯებოდნენ, თუ იარაღს დაყრიდნენ. ამ დაპირებას არავითარი შედეგი არ მოჰყოლია. 1863 წლის ზაფხულში რუსეთის არმიის დამატებითი ძალები პოლონეთში შევიდნენ და დაიწყო აჯანყების ჩახშობა. რუსებმა შეიპყრეს და სამხედრო სასამართლოს განაჩენით, სიკვდილით დასაჯეს აჯანყების ცნობილი ხელმძღვანელები სიგიზმუნდ სერაკოვსკი და კასტუს კალინოვსკი.

აჯანყებულთა პირველმა მარცხმა გააღრმავა ცენტრალურ ეროვნულ კომიტეტში ადრე არსებული უთანხმოება. აჯანყებულთა მდგომარეობა გართულდა იმითაც, რომ ვერანაირი დახმარება ინგლისისა და საფრანგეთისაგან ვერ მიიღეს.

1863 წლის სექტემბერში პოლონეთის აჯანყებას სათავეში ჩაუდგა გენერალი რომუალდ ტრაუგუტი, მაგრამ 1864 წელს რომუალდ ტრაუგუტმაც მარცხი იწვნია. იგი შეიპყრეს და

სიკვდილით დასაჯეს. 1864 წლის ზაფხულის ბოლოსათვის პოლონეთის აჯანყება დამარცხდა. აჯანყების 400 მონაწილე სიკვდილით დასაჯეს, 15.000 კაცი ციმბირში გადასახლეს.

პოლონეთის აჯანყებას დიდი გამოძახილი ჰქონდა რუსეთში, განსაკუთრებით კოლონიურ მხარეებში (ბალტიისპირეთში, უკრაინაში, საქართველოში).

XIX საუკუნის 70-იან წლებში რუსეთში რამდენიმე საიდუმლო ორგანიზაცია დაარსდა. პეტერბურგში, მოსკოვსა და სხვა ქალაქებში შეიქმნა რევოლუციური წრეები და ჯგუფები. 1963-1866 წლებში მოსკოვში მოქმედებდა იშუტინელთა წრე, რომელიც დააარსა მოსკოვის უნივერსიტეტის სტუდენტმა ნიკოლოზ იშუტინმა. წრის წევრები იყვნენ: დიმიტრი კარაკოზოვი, პეტრე ერმოლოვი, პეტრე ნიკოლაევი და სხვ. თავდაპირველად იშუტინელები საქველმოქმედო საქმიანობას მისდევდნენ და ცდილობდნენ დახმარება აღმოეჩინათ ღარიბი მოსახლეობისათვის. 1865 წლიდან ისინი აქტიურ რევოლუციურ მოღვაწეობაზე გადადიან და 1866 წელს საიდუმლო რევოლუციურ ორგანიზაციასაც ქმნიან. 1866 წლის 4 აპრილს დიმიტრი კარაკოზოვმა პეტერბურგში ალექსანდრე II-ს ესროლა, მაგრამ შემთხვევის წყალობით ტყვია იმპერატორს ასცდა. დიმიტრი კარაკოზოვი ჩამოახრჩვეს, წრის დანარჩენი წევრები გადასახლება და კატორღაში გაგზავნეს.

1868-1869 წლების მიჯნაზე პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტმა სერგეი ნეჩაევმა ჟურნალისტ პეტრე ტკაჩოვთან ერთად შექმნა საიდუმლო ორგანიზაცია, რომლის მიზანი იყო „პოლიტიკური რევოლუციის“ განხორციელება. 1869 წელს ორგანიზაცია პოლიციამ გაანადგურა. სერგეი ნეჩაევმა საზღვარგარეთ გაქცევა მოახერხა. იგი ემიგრაციაში მყოფ მიხეილ ბაკუნინს დაუახლოვდა და დაიწყო ახალი ტერორისტული ორგანიზაციის „ნაროდნაია რასპრავას“ (სახალხო შურიგების“) შექმნა. მალე ორგანიზაციაში რამდენიმე ათეული კაცი გაერთიანდა. სერგეი ნეჩაევი აპირებდა 1870 წლიდან დაეწყო „დამანგრეველი მოღვაწეობა“, რაც საბრძოლო რაზმების შექმ-

ნასა და ხელისუფლების წინააღმდეგ ტერორში გამოიხატებოდა. 1869 წელს ორგანიზაცია პოლიციამ გაანადგურა. დააპატიმრეს 80 კაცი. სერგეი ნეჩაევმა ამჯერადაც შეძლო საზღვარგარეთ გაქცევა.

XIX საუკუნის 70-იან წლებში შექმნილი რევოლუციური წრეებიდან აღსანიშნავია მარკ ნატანსონის, პეტრე კროკოტკინის, ნიკოლოზ ჩაიკოვსკის და სოფია პეროვსკაიას მიერ შექმნილი წრეები. 1871 წელს მარკ ნატანსონისა და სოფია პეტროვსკაიას წრეები გაერთიანდა და შეიქმნა ორგანიზაცია „პროპაგანდის დიდი საზოგადოება“. ამ ორგანიზაციის ერთ-ერთი აქტიური წევრი იყო ნიკოლოზ ჩაიკოვსკი და, ამიტომ, ორგანიზაცია ისტორიაში ჩაიკოვსკელთა წრის სახელწოდებით დარჩა. ჩაიკოვსკელთა წრე 1874 წელს გაანადგურა პოლიციამ. ამ ორგანიზაციის წევრების უმრავლესობა შემდგომში ნაროდნიკული მოძრაობის აქტიური მონაწილე დარჩა.

80-იანი წლების რუსეთის პოლიტიკური მოძრაობის უმთავრეს მიმდინარეობას ნაროდნიკობა (ხალხოსნობა) წარმოადგენდა.

ნაროდნიკული იდეოლოგია ემყარებოდა რუსეთის განვითარების თვითმყოფადობის აღიარებას. ნაროდნიკების აზრით, თვითმყოფადობა იმაში გამოიხატებოდა, რომ რუსეთს კაპიტალიზმის გვერდის ავლით შეეძლო პირდაპირ სოციალიზმში შევლა. ამის ობიექტურ წინაპირობად ნაროდნიკები მიიჩნევდნენ რუსეთში კაპიტალიზმის განუვითარებლობასა და სასოფლო (გლეხური) თემი არსებობას. „რუსული სოციალიზმის“ თეორია ჯერ კიდევ XIX საუკუნის 40-50-იანი წლების მიჯნაზე წამოაყენა ალექსანდრე გერცენმა. სწორედ ამიტომ ითვლება ალექსანდრე გერცენი რუსული ნაროდნიკობის წინამორბედად.

ალექსანდრე გერცენის „თემური სოციალიზმის“ იდეა განავითარა ნიკოლოზ ჩერნიშევსკიმ. ა. გერცენისაგან განსხვავებით აფასებდა სასოფლო თემს ნ. ჩერნიშევსკი. ნიკოლოზ ჩერნიშევსკის აზრით, გლეხური თემი წარსულის გადმონაშთი იყო. იგი თავდაპირველად იარსებებდა წარმოების კაპიტალისტურ წესთან ერთად, ხოლო შემდეგ იგი რუსეთის სინამდვილი-

დან განდევნიდა კაპიტალიზმს და საბოლოოდ ქვეყნად დამკვიდრდებოდა კოლექტიური საკუთრება. ამის შემდეგ თემი, როგორც საკუთრების უჯრედი, არსებობას შეწყვეტდა.

ნაროდნიკობამ, როგორც პოლიტიკურმა მიმდინარეობამ, ჩამოყალიბება დაიწყო XIX საუკუნის 60-70-იანი წლების მიჯნაზე. ნაროდნიკები თვლიდნენ, რომ ხალხის მდგომარეობის გაუმჯობესება შესაძლებელი იყო მხოლოდ რევოლუციის განხორციელები გზით. სწორედ ამიტომ ამ პერიოდის ნაროდნიკებს რევოლუციურ ნაროდნიკებს უწოდებენ. XIX საუკუნის 60-იანი წლების დამლევსა და 70-იანი წლების დასაწყისში ჩამოყალიბდა ნაროდნიკების დოქტრინა, რომლის მთავარი იდეოლოგიები იყვნენ მიხეილ ბაკუნინი, პეტრე ლავროვი და პეტრე ტკაჩოვი.

მიხეილ ბაკუნინი (1814-1876) ტვერის გუბერნიის მემამულის ოჯახში გაიზარდა, იგი თავისი ეპოქის უნიჭიერესი და უგანათლებლესი მოღვაწე იყო. დასავლეთ ევროპაში ცხოვრების წლებში მიხეილ ბაკუნიანს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ცნობილ სოციალისტებთან. სამშობლოში დაბრუნებაზე უარის მიღების შემდეგ რუსეთის ხელისუფლებამ ემიგრაციაში მყოფ მიხეილ ბაკუნიანს ჩამოართვა ნოდება და და ქონება და კატორღაში მუშაობა მიუსაჯა. 1848-1849 წლებში მ. ბაკუნიანმა მონაწილეობა მიიღო საფრანგეთისა და გერმანიის რევოლუციებში. 1851 წელს ავსტრიის ხელისუფლებამ მიხეილ ბაკუნიანი რუსეთის მთავრობას გადასცა. ექვსი წლის პატიმრობის შემდეგ ალექსანდრე II-მ მიხეილ ბაკუნიანს „უწყალობა“ უფლება დარჩენილი სასჯელი ციმბირის გადასახლებაში მოეხადა. 1861 წელს მიხეილ ბაკუნიანი გადასახლებიდან გაიქცა.

მიხეილ ბაკუნიანი იყო საერთაშორისო ანარქიზმის დიდი თეორეტიკოსი. მისი უმთავრესი ნაშრომია „სახელმწიფოებრიობა და ანარქია“ (1873 წ.). მ. ბაკუნიანი თვლიდა, რომ ყველა ბოროტების მიზეზი სახელმწიფო იყო, ყველაზე დემოკრატიული სისტემაც კი „ექსპლუატაციისა და დესპოტიზმის“

წყაროს წარმოადგენდა. მიხეილ ბაკუნინი წინააღმდეგი იყო პოლიტიკური თავისუფლების მოპოვებისა, რადგან ამ თავისუფლებით, მისი აზრით, მხოლოდ ბურჟუაზია ისარგებლებდა. ამიტომაც საჭირო იყო ბრძოლა არა პოლიტიკური, არამედ სოციალური თავისუფლებისათვის. აქედან გამომდინარეობდა პოლიტიკური ბრძოლის აუცილებლობის უარყოფა. მიხეილ ბაკუნინის აზრით, სახელმწიფო უნდა შეეცვალა თავისუფალი თვითმმართველი თემების ფედერაციულ გაერთიანებას, რომელიც საზოგადოებრივ საკუთრებას დაეფუძნებოდა. ფედერაციას არ ეყოლებოდა არმია, ხოლო გარეშე საფრთხის შემთხვევაში უნდა მომხდარიყო მოსახლეობის საყოველთაო შეიარაღება.

მიხეილ ბაკუნინს სწამდა, რომ რუსი გლეხი „სოციალისტი იყო ინსტიქტით“. ამის გამო რუსეთში არ იყო აუცილებელი სოციალისტური იდეების ქადაგება. სოციალიზმის დასამყარებლად საკმარისი იყო საყოველთაო აჯანყებისკენ (ბუნტისკენ) მოწოდება. სოციალისტებს ამ შემთხვევაში მხოლოდ ნაპერწკლის როლი უნდა ეთამაშათ, რათა „საყოველთაო ბუნტის“ ხანძარი ანთებულიყო.

პეტრე ლავროვი (1823-1900) ფსკოვის გუბერნიის მდიდარი მემამულის შვილი იყო. მან ბრწყინვალედ დაამთავრა საარტილერიო აკადემია და გახდა იმავე აკადემიის პროფესორი. XIX საუკუნის 40-იან წლებში პეტრე ლავროვი სოციალისტური იდეებით დაინტერესდა, დაკავშირებული იყო „ზემლია ი ვოლიასა“ და იშუტინელთა წრესთან. დიმიტრი კარაკოზოვის მიერ ალექსანდრე II-ის მკვლელობის მცდელობის საქმესთან დაკავშირებით 1866 წელს პეტრე ლავროვი დააპატიმრეს და გადაასახლეს. გადასახლებაში მან დაწერა ცნობილი ნაშრომი „ისტორიული წერილები“, რომელიც 1868-1869 წლებში გამოქვეყნდა. 1870 წელს პეტრე ლავროვი გადასახლებიდან გაიქცა და დასავლეთ ევროპაში ცხოვრობდა.

პეტრე ლავროვი იზიარებდა მიხეილ ბაკუნინის შეხედულებას „სოციალური რევოლუციის“ შესახებ, რომელიც „დაიწყებოდა არა ქალაქში არამედ სოფლებში“. პ. ლავროვიც მიიჩნევდა, რომ გლეხური თემი იყო „სოციალიზმის უჯრედი“. ამავე დროს პ. ლავროვი მ. ბაკუნინს არ ეთანხმებოდა იმაში, რომ რუსეთში გლეხური რევოლუცია სავსებით მომნიშვნელოვანი იყო. უფრო მეტიც, პ. ლავროვის აზრით, რევოლუციისათვის არათუ გლეხოება, ინტელიგენციაც კი არ იყო მზად. სწორედ ამის გამო ჯერ თვით ინტელიგენცია უნდა მომზადებულიყო და შემდეგ გლეხოებაში დანაშაულებულიყო დიდი პროპაგანდისტული მუშაობა. ამრიგად, მიხეილ ბაკუნინის „ბუნტარულ“ ტაქტიკას პეტრე ლავროვმა დაუპირისპირა „პროპაგანდისტული“ თეორია.

პეტრე ტკაჩოვი (1844-1885) ფსკოვის გუბერნიის ლარიზის მემამულის ოჯახიდან იყო. იგი რუსულ ნაროდნიკობაში „შეთქმულებითი“ ტაქტიკის იდეოლოგად ითვლება. პეტრე ტკაჩოვი ფრანგი სოციალისტის ოგუსტენ ბლანკის მიმდევარი იყო. 1869 წელს სერგეი ნეჩაევის საქმესთან დაკავშირებით პ. ტკაჩოვი მსჯავრდებულ იქნა. ციხიდან გათავისუფლების შემდეგ გადასახლეს მშობლიურ სოფელში, საიდანაც მალე საზღვარგარეთ გაიქცა.

პეტრე ტკაჩოვის აზრით, რუსეთში გლეხური რევოლუციის განხორციელება საჭირო არ იყო. რევოლუციონერების მცირე ჯგუფს შეიძლებოდა შეთქმულების გზით ხელში ჩაეგდო ძალაუფლება. პ. ტკაჩოვს სჯეროდა, რომ რუსეთში ვერც „ბუნტარული“ და ვერც „პროპაგანდისტული“ ტაქტიკა მიზანს ვერ მიაღწევდა, შეთქმულების გზით კი ხელისუფლების დაპყრობა შესაძლებელი იყო, რადგან თვითმპყრობელობას ხალხში დასაყრდენი არ გააჩნდა.

როგორც დავინახეთ, ნაროდნიკობაში რამდენიმე მიმდინარეობა არსებობდა, მაგრამ ყველა ნაროდნიკი აღიარებდა შემდეგს: 1) რუსეთის პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური

ნყობილების შეცვლა ძალის გამოყენებით; 2) რევოლუციის მთავარი მამოძრავებელი ძალა იყო გლეხობა; 3) სოციალისტური რევოლუცია მოსპობდა არა მარტო ფეოდალური ნყობილების ნაშთებს, არამედ წინ აღუდგებოდა კაპიტალიზმის განვითარებას და დაამკვიდრებდა სოციალისტურ ნყობილებას; 4) სოციალიზმის ბაზად რუსული სასოფლო (გლეხური) თემი გამოდგებოდა; 5) გლეხური რევოლუციის მომზადებისათვის აუცილებელი იყო რევოლუციური პარტიის (ორგანიზაციის) შექმნა.

რევოლუციური ნაროდნიკობის პირველი სერიოზული აქცია იყო „ხალხში სიარული“, რაც 1874 წელს დაიწყო. ამ მოძრაობაში მონაწილეობა მიიღო რამდენიმე ათასმა ნაროდნიკმა-პროპაგანდისტმა, რომელთა მიზანი იყო რუსეთის გლეხობის მომზადება საყოველთაო ამბოხებისათვის. ნაროდნიკებმა რუსეთის 37 გუბერნიაში გააჩაღეს პროპაგანდისტული მუშაობა. „ხალხში სიარულს“ შედეგი არ მოჰყოლია. პოლიციამ შეძლო ნაროდნიკ-პროპაგანდისტების უდიდესი ნაწილის დაპატიმრება. მარტო 26 გუბერნიაში 4 ათასზე მეტი პროპაგანდისტი დააპატიმრეს, ბევრი მათგანი კატორლაში გაიგზავნა.

რუსეთში ნაროდნიკული მოძრაობის ცნობილ ორგანიზატორთა შორის იყვნენ ქართველები: მიხეილ ჩიკოიძე, ივანე ჯაბადარი და ალექსანდრე ციციშვილი. მათი ხელმძღვანელობით რუსეთში შეიქმნა ნაროდნიკული ორგანიზაცია „კავკასიელთა წრე“.

„ხალხში სიარულის“ მარცხის შემდეგ ნაროდნიკებმა სცადეს „სრულიად რუსეთის სოციალურ-რევოლუციური ორგანიზაციის“ შექმნა. 1874 წლის შემოდგომაზე დაპატიმრებას გადარჩენილმა ნაროდნიკებმა ემიგრაციიდან დაბრუნებულ ნაროდნიკებთან ერთად შექმნეს ფარული ორგანიზაცია ე. წ. „მოსკოველთა წრე“. ორგანიზაციის დამაარსებლები და შემდგომ მისი წევრები იყვნენ: ვერა ფიგნერი, სოფია ბარდინა, ივანე ჯაბადარი, მიხეილ ჩიკოიძე, ალექსანდრე ციციშვილი, ვერა ლუბატოვიჩი და სხვები. „მოსკოველთა წრე“ თავის მიზნად ისახავდა პროპაგანდისტული მუშაობის გაგრძელებას

საერთო-სარუსეთო ბუნტის მომზადების მიზნით. ამავე დროს წრის წევრები თვლიდნენ, რომ ამ მიზნის მიღწევა შეუძლებელი იყო ძლიერი რევოლუციური ორგანიზაციის შექმნის გარეშე. გლახთა შორის პროპაგანდისტული მოძრაობის პარალელურად „მოსკოველთა წრემ“ პროპაგანდა გააჩალა მოსკოვის, ტულის, ივანოვო-ვოზნესენსკის და სხვა ქარხნებისა და ფაბრიკების მუშებს შორის.

„მოსკოველთა წრემ“ ვერ მოასწრო რუსეთის მასშტაბის მოქმედ ორგანიზაციად გარდაქმნა. 1875 წლის აპრილში „მოსკოველთა წრე“ ჩავარდა. დაპატიმრებულთა შორის იყვნენ მიხეილ ჩიკოიძე, ალექსანდრე ციციშვილი, ივანე ჯაბადარი. დაპატიმრებისას ალექსანდრე ციციშვილიმა პოლიციას შეიარაღებული წინააღმდეგობა გაუწია. 1877 წელს გაიმართა სასამართლო პროცესი, რომელიც ისტორიაში ცნობილია „ორმოცდაათის პროცესის“ სახელწოდებით. პროცესზე ბრწყინვალე სიტყვა წარმოთქვა მუშა პეტრე ალექსეევმა და სოფია ბარდინამ. პეტრე ალექსეევის სიტყვა მასთან ერთად ციხეში მყოფმა ქართველმა ნაროდნიკებმა ივანე ჯაბადარმა და მიხეილ ჩიკოიძემ დაწერეს. სასამართლომ მკაცრი განაჩენი გამოუტანა „მოსკოველთა წრის“ წევრებს. მიხეილ ჩიკოიძე, ალექსანდრე ციციშვილი და ივანე ჯაბადარი სხვებთან ერთად ციმბირის ციხეში გაგზავნეს. „მოსკოველთა წრის“ განადგურებამ ვერ შეაფერხა ნაროდნიკული მოძრაობის აღმავლობა.

„ხალხში სიარულის“ კრახმა ნაროდნიკები დაარწმუნა იმაში, რომ აუცილებელი იყო ძლიერი ცენტრალიზებული ფარული ორგანიზაციის შექმნა. ასეთი ორგანიზაცია 1876 წელს შეიქმნა პეტერბურგში. მას თავდაპირველად ეწოდებოდა „ჩრდილოეთის რევოლუციური ნაროდნიკული ჯგუფი“. 1878 წელს ორგანიზაციამ წინათ არსებული ნაროდნიკული ორგანიზაციის პატივისცემის ნიშნად, მიიღო სახელწოდება „ზემლია ი ვოლია“.

ახალმა ნაროდნიკულმა ორგანიზაციამ 1876 წელსვე ჩაატარა პირველი სერიოზული აქცია. პეტერბურგში, ყაზანის ტაძრის წინ შეიკრიბა ოთხასამდე კაცი. დემონსტრაციაზე სიტყვით

გამოვიდა გიორგი პლესანოვი, რომელმაც შეკრებილთ დეს-პოტიზმის წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოუწოდა. ერთ-ერთმა დემონსტრანტმა წითელი დროშა ააფრიალა. პოლიციამ დემონსტრაცია დაარბია. ოცდაათამდე კაცი შეიპყრეს და გადასახლება და კატორღაში გაგზავნეს. გიორგი პლესანოვმა მიმალვა მოახერხა.

„ზემლია ი ვოლიას“ დამაარსებლები იყვნენ: გიორგი პლესანოვი, მარკ ნატანსონი, ოლგა ნატანსონი, ოსიპ აპტეკმანი, ალექსანდრე მიხაილოვი, ადრიან მიხაილოვი. ცოტა მოგვიანებით ორგანიზაციის წევრები გახდნენ: ვერა ფიგნერი, სოფია პეროვსკაია, ნიკოლოზ მოროზოვი, დიმიტრი კლემენცი, სერგეი კრავჩინსკი, ლევ ტიხომიროვი.

„ზემლია ი ვოლია“ ადრე არსებული წრეებისა და ჯგუფებისაგან განსხვავებით იყო ფართო და კარგად კონსპირირებული ორგანიზაცია. ფილიალებთან ერთად ორგანიზაცია ორასამდე წევრს აერთიანებდა. „ზემლია ი ვოლიას“ ბირთვს შეადგენდა ოცდაათკაციანი ჯგუფი, რომელიც ირჩევდა ხელმძღვანელ ორგანოს — „ცენტრს“, იგივე „ადმინისტრაციას“. ორგანიზაციის დანარჩენი წევრები იყოფოდნენ ჯგუფებად იმის მიხედვით, თუ რა დავალებას ასრულებდნენ („სოფლელთა ჯგუფი“, „ინტელიგენტთა ჯგუფი“ და ა. შ.). მნიშვნელოვანი ფუნქცია ეკისრებოდა „დეზორგანიზაციის ჯგუფს“. მისი ამოცანა იყო პოლიციის მხრიდან მოსალოდნელი რეპრესიების წინასწარ შეტყობა, პოლიციის მოხელეთა და სხვა თანამდებობის პირთა გადაბირება და მოსყიდვა. მოგვიანებით ამავე ჯგუფს დაევალა ტერორისტული აქტების მომზადება და განხორციელება. სპეციალური ჯგუფი, ე. წ. „ზეციური კანცელარია“ ორგანიზაციის წევრებისათვის ყალბი პასპორტების და სხვა დოკუმენტების დამზადებით იყო დაკავებული.

„ზემლია ი ვოლიას“ რუსეთის რეგიონებში ჰქონდა ორგანიზაციები — ტერორისტული „თემები“, რომლებიც ავტონომიურად მოქმედებდნენ. ტერორისტული ორგანიზაციების უმთავრესი დანიშნულება იყო გლეხთა აჯანყების მომზადება.

1878-1879 წლებში „ზემლია ი ვოლია“ გამოსცემდა არალე-
გალურ გაზეთებს „ზემლია ი ვოლია“ და „ლისტოკ ზემლი ი
ვოლი“.

„ზემლია ი ვოლიას“ ჰქონდა თავისი პროგრამა. მისი უმ-
თავრესი მოთხოვნები იყო შემდეგი: 1) მთელი მიწის გლეხები-
სათვის გადაცემა თემური მიწათსარგებლობის წესით, ე. ი. მიწა
გადადიოდა არა კერძო საკუთრებაში, არამედ თემურ საკუთრე-
ბაში; 2) თვითმმართველობის შემოღება; 3) სამეურნეო ორგანოე-
ბის – სასოფლო და სამრეწველო ასოციაციების დაარსება; 4) სი-
ტყვის, კრებისა და რელიგიური აღმსარებლობის თავისუფლება.
ბრძოლის უმთავრეს ტაქტიკად აღიარებულ იქნა გლეხოებაში,
მუშეობაში, ხელოსნობაში, სტუდენტებსა და სამხედროებში, ასევე
საზოგადოების ლიბერალურად განწყობილ ნაწილში პროპაგან-
და პოლიტიკური რეჟიმით უკმაყოფილო ძალების შეკავშირების
მიზნით. „ზემლია ი ვოლიას“ პროგრამაში აისახა მიხეილ ბაკუნ-
ინისეული იდეა — პოლიტიკური ძალაუფლებისათვის ბრძო-
ლის უარყოფა. „ხალხში სიარულმა“ ნაროდნიკები დაარწმუნა
იმაში, რომ გლეხოება პოლიტიკური ძალაუფლებისათვის ბრძო-
ლას არ აპირებდა. „ზემლია ი ვოლიას“ პროგრამის შედგენის
დროისათვის ტერორი, როგორც ბრძოლის ფორმა, არ იყო
აღიარებული, რის გამოც ტერორის შესახებ პროგრამაშიც
არ ყოფილა საუბარი. ტერორის ბრძოლის ფორმად აღიარება
1879 წელს მოხდა. 1879 წლამდე ტერორისტული აქტები უფრო
მატად ხელისუფლების მხრიდან განხორციელებული რეპრე-
სიებისაგან თავდაცვის მიზნით ხორციელდებოდა და რევოლუ-
ციური ბრძოლის ტაქტიკას იგი ჯერ კიდევ არ წარმოადგენდა.

„ზემლია ი ვოლიამ“ შეძლო თავისი აგენტურის დანერგვა
იმპერატორის პირადი კანცელარიის მესამე განყოფილება-
ში, ხოლო მისი ლიკვიდაციის შემდეგ — შინაგან საქმეთა სა-
მინისტროს პოლიციის დეპარტამენტში. ამის წყალობით ნარ-
ოდნიკებმა წინასწარ იცოდნენ დამსჯელ ორგანოებში შესული
დასმენებისა და სხვა მასალების შესახებ, ასევე მოსალოდნელი
ჩხრეკებისა და დაპატიმრებების შესახებ.

1879 წელს „ზემლია ი ვოლიას“ რიგებში გაძლიერდა ის ჯგუფი, რომელიც პოლიტიკური ბრძოლის აუცილებლობას აღიარებდა და ტერორის ტაქტიკას ემხრობოდა. ამ ჯგუფმა თავისი აღმასრულებელი კომიტეტი შექმნა და მოქმედებებიც დაიწყო.

1879 წლის 2 აპრილს ჯგუფის წევრმა ნაროდნიკმა ალექსანდრე სოლოვიოვმა ალექსანდრე II-ს ესროლა, მაგრამ იმპერატორს არც ერთი ტყვია არ მოხვედრია. ტერორისტი იქვე შეიპყრეს და შემდეგ ჩამოახრჩვეს. ტერორისტულ აქტს მოჰყვა რეპრესიები, ბევრი ნაროდნიკი დააპატიმრეს.

უთანხმოება „ზემლია ი ვოლიაში“ სულ უფრო ღრმავდებოდა. 1879 წელს ტერორის მომხრე ნაროდნიკებმა „ზემლია ი ვოლიას“ შიგნით შექმნეს ფარული ორგანიზაცია „სიკვდილი ან თავისუფლება“. უთანხმოების დაძლევის მიზნით 1879 წელს ვორონეჟში შედგა „ზემლია ი ვოლიას“ ყრილობა. ყრილობაზე ტერორის ტაქტიკას თავგამოდებით იცავდა ანდრეი ჟელიაბოვი, ხოლო პროპაგანდისტული მუშაობის გაგრძელების მომხრედ გიორგი პლეხანოვი გამოდიოდა. ვორონეჟის ყრილობაზე „ზემლია ი ვოლიას“ ერთიანობა ფორმალურად შენარჩუნებულ იქნა, მაგრამ იმავე 1879 წელს პეტერბურგში გამართულ ყრილობაზე „ზემლია ი ვოლია“ ორად გაიყო: ორგანიზაცია „ნაროდნია ვოლია“ ტერორის ტაქტიკას მიემხრო, ხოლო „ჩორნი პერედელი“ პროპაგანდისტული მუშაობის გაგრძელებას აპირებდა. „ზემლია ი ვოლიას“ წევრთა უმრავლესობა „ნაროდნია ვოლიას“ შეუერთდა.

„ნაროდნია ვოლიას“ დამაარსებლები და ხელმძღვანელები იყვნენ: ალექსანდრე მიხაილოვი, ანდრეი ჟელიაბოვი, ნიკოლოზ მოროზოვი, სოფია პეტროვსკაია, ვერა ფიგნერი, მიხეილ ფროლენკო. 1881 წელს „ნაროდნია ვოლიას“ მიემხრო კატორლიდან გამოქცეული მიხეილ ჩიკოიძეც. „ნაროდნია ვოლია“ იყო მკაცრად ცენტრალიზებული ორგანიზაცია. მის ბირთვს შეადგენდა პროფესიონალ რევოლუციონერთა ჯგუფი. ორგანიზაციის ხელმძღვანელი ბირთვი იყო აღმასრულებ-

ბელი კომოტეტი, რომელიც წარმართავდა ადგილობრივი ორგანიზაციებისა და ჯგუფების მუშაობას. „ნაროდნაია ვოლია“ 2 ათასამდე წევრს აერთიანებდა და თავის თავს „პარტიას“ უწოდებდა. 1879-1881 წლებში „ნაროდნაია ვოლია“ 50 ქალაქში მოქმედ დაახლოებით 250 წრეს აერთიანებდა, ჰქონდა 11 სტამბა (10 რუსეთში, 1 — საზღვარგარეთ) სადაც იბეჭდებოდა არალეგალური გამოცემები: გაზეთები „ნაროდნაია ვოლია“ და „რაბოჩაია გაზეტა“, ასევე ბროშურები და პროკლამაციები. „ნაროდნაია ვოლია“ მუშაობას ეწეოდა მუშებსა და სამხედროებს შორის.

„ნაროდნაია ვოლიას“ შექმნით დაიწყო პირდაპირი, აშკარა ბრძოლა თვითმპყრობელური ხელისუფლების წინააღმდეგ. მიხეილ ბაკუნინის შეხედულების საპირისპიროდ „ნაროდნაია ვოლია“ თავის მიზნად ისახავდა პოლიტიკური ძალაუფლების დაპყრობას. ორგანიზაციის წევრებს სწამდათ, რომ თვითმპყრობელობის დამხობა თავისთავად გამოიწვევდა სოციალურ გადატრიალებას. „ნაროდნაია ვოლიას“ არ დაუკარგავს გლეხური (სახალხო) რევოლუციის განხორციელების იმედი, მაგრამ პირველი რიგის ამოცანად გადატრიალების გზით ხელისუფლების დაპყრობა იქნა მიჩნეული. სახალხო აჯანყება მხოლოდ ამის შემდეგ უნდა დაწყებულიყო. „ნაროდნაია ვოლიამ“ წამოაყენა მეფის მოკვლის იდეა. მეფის მკვლელობა, ნაროდნიკების აზრით, გამოიწვევდა ხელისუფლების „დეზორგანიზაციას“, რაც იმავე დროს გახდებოდა სიგნალი სახალხო აჯანყების დაწყებისათვის.

„ნაროდნაია ვოლიას“ უმთავრესი საპროგრამო მოთხოვნა იყო დამფუძნებელი კრების მოწვევა, საყოველთაო საარჩევნო უფლების გარანტია, სიტყვის, კრების, ბეჭდვის, რელიგიური აღმსარებლობის თავისუფლება, თემების ფართო თვითმმართველობის დამკვიდრება, რეგულარული არმიის შეცვლა სახალხო ლაშქრით, მიწისა და ფაბრიკა-ქარხნების გადაცემა გლეხური და მუშური თემებისათვის. „ნაროდნაია ვოლია“ მიიჩნევდა, რომ არარუს ჩაგრულ ხალხებს უნდა ჰქონოდათ

უფლება, სურვილისამებრ დარჩენილიყვნენ ან გასულიყვნენ საერთო-რუსული კავშირიდან.

1879 წლის 25 აგვისტოს „ნაროდნაია ვოლიამ“ სიკვდილის განაჩენი გამოუტანა იმპერატორ ალექსანდრე II-ს. მეფის მკვლელობის ორგანიზებისათვის გამოყოფილ იქნა 50 ნაროდნიკი. ტერორისტები რამდენიმე „საბრძოლო ჯგუფად“ იყვნენ დაყოფილნი. 1879 წლის 19 ნოემბერს ტერორისტებმა მოსკოვთან მეფის მატარებელი ააფეთქეს, მაგრამ ალექსანდრე II მატერებელში არ იმყოფებოდა. ამის შემდეგ „ნაროდნაია ვოლიამ“ შეძლო ტერორისტ სტეფანე ხალტურინის ზამთრის სასახლეში დურგლად მოწყობა. 1880 წლის 5 თებერვალს სტეფანე ხალტურინმა შეძლო ზამთრის სასახლეში მეფის სასადილო დარბაზის აფეთქება. შემთხვევის წყალობით ალექსანდრე II და მისი ოჯახი იმ დროს იქ არ აღმოჩნდნენ. დიმიტრი კარაკოზოვის მიერ მოწყობილი თავდასხმიდან დაწყებული სულ რვა წარუმატებელი თავდასხმა განხორციელდა ალექსანდრე II-ზე. ზამთრის სასახლეში ორგანიზებული აფეთქების შემდეგ ტერორისტების გამოვლენის მიზნით გატარდა მთელი რიგი ღონისძიებები. დააპატიმრეს „ნაროდნაია ვოლიას“ აღმასრულებელი კომიტეტის რამდენიმე წევრი (ალექსანდრე მიხაილოვი, ნიკილოზ მოროზოვი და სხვ.). მიუხედავად ამისა, „ნაროდნაია ვოლიას“ ხელი არ აუღია მეფის მოკვლის განზრახვაზე. ტერორისტული აქტის მომზადებას ხელმძღვანელობდა ანდრეი ჟელიაბოვი, რომელიც 1881 წლის 27 თებერვალს დააპატიმრეს. ანდრეი ჟელიაბოვის დაპატიმრების შემდეგ ტერორისტული აქტის მომზადება თავის თავზე აიღო სოფია პეროვსკაიამ. 1881 წლის 1 მარტს პეტერბურგის ერთ-ერთ ქუჩაზე, სადაც იმპერატორის ეტლს უნდა გაეცლო, ტერორისტები ჩაუსაფრდნენ. ტერორისტმა ნიკოლოზ რისაკოვმა ალექსანდრე II-ის ეტლს ბომბი ესროლა. აფეთქების შედეგად ეტლი, რომელშიც მეფე იმყოფებოდა, გადაბრუნდა, მაგრამ მეფე ცოცხალი გადარჩა, დაიჭრნენ მეფის თანმხლები პირები. რამდენიმე წუთში ეტლიდან გადმოსულ ალექსანდრე II-ს ტერორისტმა ეგნატე გრინევიცკიმ ახლო მანძილიდან

მეორედ ესროლა ბომბი. მეფეც და თვითონ ტერორისტიც სასიკვდილოდ დაიჭრნენ. ალექსანდრე II მიღებული ჭრილობები-საგან მალე გარდაიცვალა.

მეფის მკვლელობას დაუყოვნებლივ მოჰყვა რეპრესიები. მალე „ნაროდნაია ვოლიას“ აღმასრულებელი კომიტეტის წევრთა უმრავლესობა დააპატიმრეს. 1881 წლის აპრილში მეფის მკვლელობის მომზადებასა და განხორციელებისათვის ბრალდებულები ანდრეი ჟელიაბოვი, სოფია პეროვსკაია, ნიკოლოზ კიბალჩიჩი, ალექსანდრე მიხაილოვი და სხვები ჩამოახრჩვეს. დაპატიმრებას გადარჩენილმა „ნაროდნაია ვოლიას“ წევრებმა სცადეს ახალი ტერორისტული აქტების განხორციელება, მაგრამ უშედეგოდ. 1881-1882 წლებში ჩატარებული რეპრესიების შედეგად 6 ათასამდე ნაროდნიკი იქნა მსჯავრდებული. მათი ნაწილი სიკვდილით დასაჯეს, ნაწილი ციმბირის გადასახლება-სა და კატორლაში გაგზავნეს. 1883 წელს ციმბირის კატორლაში ხელმეორედ გაამწესეს მიხეილ ჩიკოძე.

თავი II.

ნიკო ნიკოლაძის მოღვაწეობა ნიკოლოზ ჩერნიშევსკის განთავისუფლებისათვის (1881-1883 წწ.)

ნაროდნიკული მოძრაობის კულმინაციას წარმოადგენდა რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე II-ის მკვლელობა, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, 1881 წლის 1 მარტს განახორციელეს „ნაროდნაია ვოლიას“ წევრებმა. ეს თარიღი იყო დასაწყისი ნაროდნიკული მოძრაობის შენელებისა, მისი უკუსვლისა და საბოლოო ჯამში დამარცხებისა.

საიმპერატორო ტახტზე ალექსანდრე III ასვლის შემდეგ რუსეთში დამთავრდა სახელმწიფო წყობილების ლიბერალიზაციის ხანა. ალექსანდრე III სავსებით სწორად მიხვდა, რომ რეფორმების გაგრძელება და სახელმწიფო წყობილების შემდგომი ლიბერალიზაცია იმპერიას სასიკვდილო საფრთხით ემუქრებოდა. იგივე დასკვნამდე მივიდნენ რეფორმატორულ მოღვაწეობაში ალექსანდრე II-ის თანამოაზრეები, მაგალითად, კონსტანტინე პოპედონოსცევი და მიხეილ კატკოვი.

ალექსანდრე III რეფორმატორული კურსისაგან მაინც უკან დახევას ფრთხილად და ნაბიჯ-ნაბიჯ შეუდგა. იმპერატორი თავდაპირველად ერიდებოდა რეპრესიების დაწყებას, მაგრამ როდესაც ცნობილი გახდა, რომ ნაროდნიკები კვლავ აგრძელებდნენ რადიკალურ-ექსტრემისტულ საქმიანობას,

ალექსანდრე III იძულებული გახდა ტერორისტების წინააღმდეგ საგანგებო ღონისძიებები გაეტარებინა. ეს იყო იძულებითი ღონისძიება და იგი მთლიანად პროვოცირებული იყო ნაროდნიკების ანტისახელმწიფოებრივი, ექსპერიმენტულ-რადიკალური მოღვაწეობით.

ჩვენ ამჯერად გვაინტერესებს რუსეთის ისტორიის ის პერიოდი, როდესაც მთავრობა ჯერ კიდევ თავს იკავებდა რეპრესიებისაგან, როდესაც იგი შინაგან საქმეთა მინისტრის გრაფ ნიკოლოზ იგნატიევის მეშვეობით ცდილობდა ნაროდნიკების წინააღმდეგ ბრძოლა შეუფარდოს მათთან მორიგების პოლიტიკას, როცა ნაროდნიკული საიდუმლო ორგანიზაციები ჯერ კიდევ განადგურებულები არ არიან და იმპერატორ ალექსანდრე III არ გამოირიცხავდა ახალი ტერორისტული აქტების სერიას. ეს ის პერიოდია, როდესაც ლიბერალი მოღვაწეები ჯერ კიდევ აქტიურობენ და სურთ ახალი მთავრობა დაარწმუნონ კონსტიტუციურ მისწრაფებათა კანონზომიერებასა და პროგრესულობაში.

ამ პერიოდში საქართველოში კიდევ უფრო მკაცრდება კოლონიური რეჟიმი მიუხედავად ხელისუფლების მხრივ მკაცრი დამსჯელი ღონისძიებისა, ამ პერიოდში ქართველი და რუსი ნაროდნიკების ურთიერთობა ახალ შინაარსს იძენს. კერძოდ, მხედველობაში გვაქვს ნიკო ნიკოლაძის მოღვაწეობა რუსეთში.

ნიკო ნიკოლაძემ 1880 წლის მეორე და 1881 წლის პირველი თვეების სტავროპოლში გაატარა. მიხეილ ლორის-მელიქოვის ნაცნობობა რუსეთ-თურქეთში 1877-1878 წლების ომის კავკასიის ფრონტიდან ნიკო ნიკოლაძეს დაეხმარა სტავროპოლში გადასახლება პოლიტიკური ზედამხედველობით შეეცვალა. ნიკო ნიკოლაძემ კარგად იცოდა, რომ თბილისში დაბრუნება მის აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეობას დიდ დაბრკოლებას შეუქმნიდა, კავკასიის კოლონიური ადმინისტრაცია დიდი ხანია კბილებს ილესავდა ნიკო ნიკოლაძეზე და ახლა, პოლიტიკური რეაქციის მძლავრობის პერიოდში, მისი მოთოკვა არ უნდა გას-

ჭირვებოდა. ყოველივე ეს კარგად აწონდაწონა ნიკო ნიკოლაძე, და გადანყვიტა ისევ პეტერბურგისათვის მიემურებინა, სადაც, მთავრობის მკაცრი რეპრესიების მიუხედავად, ნაროდნიკული კერები ისევ ღვივიდნენ. სტავროპოლში თუ პეტერბურგში ყოფნის პერიოდში ნიკო ნიკოლაძეს არასდროს არ გაუწყვეტია კავშირი თბილისთან და მისი ხელმძღვანელობით დემოკრატიული ჟურნალისტები (სიმბორსკი, პალმი, გბორჯევსკები და სხვ.). მუდამ გრძნობდნენ აღიარებული პუბლიცისტისა და პოლიტიკური მოღვაწის მხარდაჭერას.

1881 წელს, როცა ნიკო ნიკოლაძე სტავროპოლიდან დროებით თბილისში დაბრუნდა, რუსეთში ნაროდნიკული მოძრაობა დამცხრალი ჯერ კიდევ არ ყოფილა. მართალია, ნაროდნიკული გამოცემანი მთავრობამ აკრძალა, მაგრამ რადიკალურად განწყობილმა პუბლიცისტებმა ლიბერალური პრესა გამოიყენა თავისი პოზიციას გამოსახატავად. მართალია, ლიბერალური პრესაში ნაროდნიკული ინტელიგენციის პოზიცია გაფერმკრთალებული იყო, მაგრამ მაინც აშკარად ჩანდა პოლიტიკური რეჟიმისადმი შეურიგებლობა. მოსკოვის ყოველდღიური ჟურნალ „რუსკაია მისლის“, პეტერბურგის ყოველთვიურ ჟურნალ „ვესტნიკ ევროპის“ ფურცლებზე ამ დროს ხშირად გამოდიოდნენ გ. უსპენსკი, კ. კოროლენკო, ნ. შელგუნოვი, ნ. მიხაილოვსკი, მ. სალტიკოვ-შჩედრინი და სხვები.

ალექსანდრე II მკვლელობამ ნიკო ნიკოლაძესაც გაუცრუა იმედები. მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ, აპრილის მანიფესტით დასრულდა მიხეილ ლორისმელიქოვის ხანა და არქივს ჩაბარდა ყველა ის ილუზია, რაც ახალ მეფობასთან იყო დაკავშირებულია. სად წავიდეს და რას მოჰკიდეს ხელი — აი რა ფიქრებით იყო იგი დატვირთული ამ პერიოდში ნიკო ნიკოლაძე. ბოლოს არჩევანი ისევ პეტერბურგზე შეაჩერა.

ამ დროს მოღვაწეობდა საკმაოდ მძლავრი ჯგუფი რადიკალურად განწყობილ პუბლიცისტებისა (ნ. მიხაილოვსკი, ნ. შელგუნოვი და სხვ.), რომლებიც სისტემატურ შეკრებებს

ანყობდნენ. ამ შეკრებებში აქტიურად მონაწილეობდა დედაქალაქის დემოკრატიული ინტელიგენციაც. ამ წრეში 1881 წელს მ. ა. ანტონოვიჩმა შეიყვანა ნიკო ნიკოლაძე. ნიკო ნიკოლაძე პეტერბურგშივე დაუახლოვდა იმ წრეს, რომელიც ს. ვენგეროვის რედაქტორობით ახლად გამოცემული ჟურნალის „უსტოის“ ირგვლივ ჩამოყალიბდა (ი. აბრამოვი, მ. ალბოვი, ვ. გარშინი, ნ. მინსკი, ნ. ნაუმოვი, მ. პროტოპოპოვი, ლ. სლომინსკი და სხვ.). ამავე პერიოდში ნიკო ნიკოლაძე უკვე ამზადებდა პირობებს საკუთარი გაზეთის გამოსაცემად, რომელსაც სახელოვანი „ობზორის“ ტრადიციები უნდა გაეგრძელებინა. ნიკო ნიკოლაძეს „ობზორის“ გამოცემის უფლება ფორმალურად ჩამორთმეული არ ჰქონდა და ვარაუდობდა გაზეთის გამოცემის ადგილი თბილისიდან პეტერბურგში გადაეტანა, მაგრამ მისმა ცდებმა ამ მიმართულებით წარმატება ვერ ჰპოვა. საცენზურო კომიტეტი თბილისშიც და პეტერბურგშიც კარგად იცნობდა ნიკო ნიკოლაძის წარსულს და ახალი ორგანოს გამოცემის ნებართვას, ცხადია, არ მისცემდნენ.

პეტერბურგში ნიკო ნიკოლაძე წაროდნიკული ინტელიგენციის წრეში ტრიალებდა. განსაკუთრებით აქტიური და ნაყოფიერი იყო ნიკო ნიკოლაძის მოღვაწეობა ჟურნალ „ოტეჩესტვენოე ზაპისკის“ ფურცლებზე, რომელსაც მიხეილ სალტიკოვ-შჩედრინი რედაქტორობდა. მას შემდეგ, რაც „უსტოის“ სარედაქციო ბირთვს ცდა ჟურნალის გადარჩენისა უშედეგოდ დამთავრდა და ეს გამოცემა შეწყდა, ნ. მიხაილოვსკიმ ნ. ნიკოლაძეს შესთავაზა ემოღვაწევა მ. სალტიკოვ-შჩედრინთან ერთად. თვით ნიკო ნიკოლაძე იგონებს: „ამავე ხანას (1883 წ.) განეკუთვნება ჩემი თანამშრომლობა „ოტეჩესტვენოე ზაპისკიში“. ჩემი პირველი სტატიის მიღებისთანავე (გრაფ ვალუევის რომან „ლორინის“ განხილვა) მ. ე. სალტიკოვმა და ნ. კ. მიხაილოვსკიმ შემომთავაზეს მუდმივად მეთანამშრომლა ჟურნალში, მაგრამ მოუცლელელობის გამო, ამ წინადადებით ვერ ვისარგებლე. მიხაილოვსკის გადასახლების შემდეგ მე დამავალეს ამ ჟურნალის კრიტიკული განყოფილების ხელმძ-

ღვანელობა. გარდა ხელმოწერილი სტატიებისა, მე ამ ჟურნალის „ახალი წიგნების“ განყოფილებაში მოვათავსე ბევრი პირდაპირი სტატია, მაგრამ გრაფ დ. ტოლსტოის გაფრთხილებამ, სადაც პირდაპირ იყო მითითებული ჩემი სტატია გამბეტაზე და მალე ჟურნალის მთლიანმა აკრძალვამ, ეს მუშაობა შემანყვეტინა¹.

1881-1883 წლებში ნიკო ნიკოლაძის შემოქმედებითი საქმიანობის მოკლე მიმოხილვითაც ცხადი ხდება, რომ ქართველი პუბლიცისტი რუსეთის ნაროდნიკული ინტელიგენციის წამყვან წრეში (სალტიკოვ-შჩედრინი, მიხაილოვსკი, უსპენკი, კოროლენკო, გარშინი და სხვ.) ტრიალებდა, მხარში ედგა მათ პოლიტიკური რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლაში: მწვავე პოლიტიკური და მხატვრული საკითხების განხილვას (გრაფი ვალუევის რომანის მკაცრი კრიტიკა, საფრანგეთის პოლიტიკური ვითარების დახასიათება გამბეტას პერიოდში და სხვ.). ალექსანდრე II-ის მოკვლისა და პოლიტიკური რეაქციის დასაწყისში ნ. ნიკოლაძე „ობზორის“ დროინდელი რევოლუციურ-დემოკრატიულ პოზიციაზე იდგა. პროგრესულ-რადიკალური მიმართულების ყველა გაზეთი თუ ჟურნალი მოხარული იყო დაეთმო ადგილი ნ. ნიკოლაძის ნაწარმოებისათვის.

ნ. ნიკოლაძის მყარმა პოზიციამ პუბლიცისტური მოღვაწეობის მთელ მანძილზე და მისმა აღიარებულმა ავტორიტეტმა ნაროდნიკული ინტელგენციის ფართო წრეებში შეაპირობა, ნ. ნიკოლაძის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ერთი უსიამოვნო, მისთვის უნებური, მაგრამ ფრიად მნიშვნელოვანი ფაქტი, რაც შემდეგ მისი პოლიტიკური ფიზიონომიის წინააღმდეგობრივი შეფასების საფუძველი გახდა. მხედველობაში გვაქვს „სვიაშჩენაია დრუჟინას“ ინიციატივით ნიკო ნიკოლაძის გამგზავრება საზღვარგარეთ „ნაროდნაია ვოლიას“ აღმასრულებელ კომიტეტთან მოსალაპარაკებლად.

¹ მ. კანდელაკი. ნ. ნიკოლაძის მიმოწერიდან. ჟურნალისტიკის თეორიისა და ისტორიის საკითხები. II, თბ., 1971, გვ. 377.

ამ მოლაპარაკების ისტორიის შესწავლისათვის საჭირო მასალა მოიპოვება ჟურნალ „ბილოეს“ 1907 წლის სექტემბრისა და ოქტომბრის ნომრებში², სადაც მოთავესებულია ნ. ნიკოლაძის სტატია „ჩერნიშევსკის გათავისუფლება“ და კ. ბოროზლინის სტატია „ნაროდნაია ვოლიასთან“ მოლაპარაკების თაობაზე ნ. ნიკოლაძის შენიშვნებითურთ. საკმაო მასალას იძლევა ნ. მიხაილოვსკის, ვ. ფიგნერის. ლ. ტიხომიროვის მოგონებანი. საგანგებოდ შეეხო ამ საკითხს XIX საუკუნის 80-90-იანი წლების რუსეთის საზოგადოებრივი აზრის თვალსაჩინო მკვლევარი ვ. ბოგუჩარსკი³.

ქართული ისტორიოგრაფიაში ამ საკითხზე დამაჯერებლად მსჯელობს პროფ. გ. ჯავახიშვილი, რომელმაც ნიკო ნიკოლაძის მოღვაწეობას რუსულ პუბლიცისტიკაში მონოგრაფიული გამოკვლევა უძღვნა⁴.

საინტერესოა შემდეგი საკითხები: 1. რამ შეაპირობა მოლაპარაკების იდეის აღმოცენება; 2. რატომ აირჩია „სვიაშჩენნაია დრუჟინამ“ შუამავლად „ნაროდნაის ვოლიას“ აღმასკომთან მოლაპარაკებაში სწორედ ნ. ნიკოლაძე; 3. რა ინტერესებით ხელმძღვანელობდა ნ. ნიკოლაძე, როცა ბოლოსდაბოლოს მიიღო მისი ბუნებისათვის შეუფერებელი, ამასთან მისი რეპუტაციისათვის სარისკო წინადადება.

ალექსანდრე II მკვლელობის პერიოდში „ნაროდნაია ვოლიას“ საქმიანობა, რომლის ღერძს ტერორი წარმოადგენდა, უმაღლეს ფაზაში იყო. ნაროდნიკთა ასეთი მძლავრობის ვითარებაში ალექსანდრე III-ს ყოველ ნაბიჯზე ტერორისტები ელანდებოდა. ასეთ განწყობილებას იმპერატორს კიდევ უფრო უღვივებდა მისი აღმზრდელი და გავლენის მხრივ პირველი კაცი, გრაფი კ. პობე-

² Жур. «Билое», сентябрь 1907 г., октябрь 1907 г.

³ В. Я. Богучарский. Из истории политической борьбы в 70-х и 90-х гг. XIX века, М. 1912. Русская мысль.

⁴ Г. Д. Джавахишвили. Нико Николадзе и русская журналистика. Тб., 1973, стр. 229-248.

დონოსცევი, რომელიც ნაროდნიკთა შესაძლებლობებს განგებ გაზვიადებულად წარმოადგენდა. ალექსანდრე III-მ გამეფებისთანავე შექმნა ე. წ. „ნებაყოფლობითი დაცვა“ („Добровольная охрана“), ხოლო ცოტა მოგვიანებით ე. წ. „საღვთო რაზმი“ („Священная дружина“). ერთიც და მეორეც ყოველგვარ საშუალებას მიმართავდნენ იმისათვის, რომ „ნაროდნაია ვოლია“ გაენადგურებინათ.

„სვიაშჩენაია დრუჟინას“ წრეში დაისვა საკითხი „ნაროდნაია ვოლიას“ აღმასრულებელ კომიტეტთან მოლაპარაკების შესახებ. მოლაპარაკება გულისხმობდა გარკვეულ დათმობებს. მთავრობა „ნაროდნაია ვოლიას“ პირდებოდა მისი ზოგიერთი ულტიმატუმის შესრულებას. თავის მხრივ „ნაროდნაია ვოლიას“ უნდა შეეწყვიტა ტერორისტული თავდასხმები მეფის ოჯახზე და მიეცა იმპერატორის სიცოცხლის უშიშროების გარანტია. „სვიაშჩენაია დრუჟინას“ ჯგუფმა „ნაროდნაია ვოლიას“ აღმასკომთან ასეთი მოლაპარაკებებისათვის წარგზავმა ექიმი ნოვინსკი, რომელსაც შეხვედრა ჰქონდა პ. ლავროვთან, მ. დრაგომანოვთან და გ. დებატორ-მოკრიევიჩთან. შუვალოვის დავალებით ექიმი ნოვინსკი „ნაროდნაია ვოლიასაგან“ მოითხოვდა იმპერატორებისათვის გამოტანილი სიკვდილის განაჩენის გაუქმებას, სამაგიეროდ ნაროდნიკებს აღუთქვამდა კონსტიტუციური რეფორმების გატარებას რუსეთში.

ამ მოლაპარაკებას შედეგი არ მოჰყოლია.

მეორე მოლაპარაკების ინიციატივა პირადად „სვიაშჩენაია დრუჟინას“ მესვეურს გრაფ ილარიონ ვორონცოვ-დაშკოვისაგან მოდიოდა. შუამავლად ამ ორგანიზაციამ სრულიად არა შემთხვევით ნიკო ნიკოლაძე შეარჩია.

„სვიაშჩენაია დრუჟინას“ მხრივ ნიკო ნიკოლაძის ჩათრევა საქმეში დაკავშირებულია კ. ბოროზდინის სახელთან. კ. ბოროზდინი, როგორც ჩანს, ჟანდარმერიის გამოცდილი აგენტი იყო მრავალი წლის განმავლობაში და ინტერესით ადევნებდა თვალს ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტურ საქმიანობას, მის წრეს, მის

პოლიტიკურ მიმართულებას და ურთიერთობას რუსეთის ნა-
ოდნიკულ ინტელიგენციასთან. კ. ბოროზდინს შეუმუშავდა აზრი
ნიკო ნიკოლაძეზე როგორც ჭკვიან, პრინციპულ, უაღრესად ავ-
ტორიტეტულ და გავლენიან პოლიტიკურ მოღვაწეზე. კ. ბოროზ-
დინს აღძვრია იმის იმედიც, რომ ასეთი პიროვნების გამოყენე-
ბა „სვიაშჩენნაია დრუჟინას“ უახლოეს გეგმებსაც წარმატებას
უქადდა. ფრიად საინტერესოა ამ მხრივ ის წერილი, რომელსაც
კ. ბოროზდინი უგზავნიდა „სვიაშჩენნაია დრუჟინას“. ერთ-ერთ
ხელმძღვანელს თავად შჩერბატოვს: „Два месяца тому назад,
обдумывая с вами способы проникнуть во внутрь всех сокровен-
ный народовольцев, мы остановились на личности (Н. Я. Николад-
зе) как на таком агенте, приобретение которого много приносит
пользы для дела. Мне знаком х с давних времен, вся его карьера,
как революционера, мне известна, талант его ни для кого не тайна
и в довершение всего сведения, уже собранные нами о нем при-
вели к заключению, что и в Н. В. („Народной воле“) он занимает
серьезное положение. Вследствие всего этого вы поручили старат-
ся привлечь их к нашей работе“⁵.

კ. ბოროზდინს იმედი ჰქონდა, რომ ნ. ნიკოლაძეს დაიყო-
ლიებდა მისთვის ფრიად მიმზიდველი გეგმების (საკუთარი
გაზეთის გამოცემა პეტერბურგში, ნ. ჩერნიშევსკის განთავისუ-
ფლება) განხორციელებით და ასე თანდათან გაახვევდა „სვიაშ-
ჩენაია დრუჟინას“ ბადეში. კ. ბოროზდინს სწორედ ნ. ნიკოლაძე
სჭირდებოდა კიდევ იმიტომ, რომ იგი არ იზიარებდა „ნაროდნაია
ვოლიას“ ტერორისტულ ტაქტიკას, მაგრამ უაღრესად მჭიდრო
კავშირში იყო ამ ორგანიზაციის ხელმძღვანელთან. ეს იმას ნიშ-
ნავდა, რომ ნიკო ნიკოლაძეს უნდა სცოდნოდა ამ ორგანიზაცი-
ის საიდუმლოებანი. მაგალითად, ჟანდარმერიისათვის ცნობილი
ყოფილა, რომ 1881 წელს სტავროპოლიდან დროებით თბილისში
დაბრუნებულ ნიკო ნიკოლაძესთან, ალექსანდრე II მოკელიდან

⁵ В. Я. Погурарский. Из истории политической борьбы в 70-х-80-х гг. XIX в.
М., 1912, стр. 349.

რამდენიმე დღის შემდეგ გამოცხადდა მისთვის უცნობი პირი, რომელმაც მას მიუტანა „ნაროდნაია ვოლიას“ აღმასრულებელი კომიტეტის მიერ გაცემული მანდატი მოლაპარაკებისათვის. ეს პირი იყო ცნობილი ნაროდოვოლელი იური ბოგდანოვიჩი. ნიკო ნიკოლაძეს მან გააცნო „ნაროდნაია ვოლიას“ განზრახვა საზღვარგარეთ პარტიის მუდმივი ორგანოს დაარსების შესახებ, რომლის რედაქტორად შერჩეული იყო ნიკო ნიკოლაძე. სტავროპოლიდან ახლად დაბრუნებულ, საქმეებს ჩამოცილებულ, პოლიტიკურად საეჭვოდ მიჩნეულ ნიკო ნიკოლაძისათვის ემიგრაციაში წასვლა და იქ გავლენიანი გაზეთის რედაქტორობა მართლაც მიმზიდველი წინადადება იყო, მაგრამ ნიკო ნიკოლაძე არ იზიარებდა „ნაროდნაია ვოლიას“ არც თეორიულ შეხედულებებს, არც ტაქტიკას. ნ. ნიკოლაძე იგონებს: „Я объяснил своему посетителю, что по воззрениям своим не могу быть полезным его партии. Ей нужен лирик верующий в творческую мощь подвига, в чудовольность указов и террора. Я-ж не таков: прогресс по моему зависит только от последовательного роста сил и сознания народа. Как землец, я убежден что русская социально-революционная партия напрасно транжирит лучшие силы России на героическую борьбу, скорее отодвигающую, чем приближающего эру народного самоуправления и благоденствия“.⁶ ნიკო ნიკოლაძეს მიაჩნდა, რომ „ნაროდნაია ვოლიას“ მოქმედება რუსეთის ნაროდნიკულ ინტელიგენციას ყოფნა-არყოფნის საშიშროების წინაშე აყენებდა. პოლიტიკური რეჟიმის ასე ერთის დარტყმით აფეთქებას შიგნიდან ნიკო ნიკოლაძე შეუძლებლად თვლიდა. მისი აზრით რუსეთის დემოკრატიას იხსნიდა საერთო ევროპულ ომში რუსეთის დამარცხება. ნიკო ნიკოლაძის აზრით საჭირო იყო მეორე სევასტოპოლი, რომ რუსეთში თვითმპყრობელური რეჟიმის ლიკვიდაციის საქმე რეალური გამხდარიყო.⁷

⁶ Н. Никатадзе. Освобождение Н. Г. Чернышевского - журн. «Былое», 1906, № 9, стр. 243.

⁷ იქვე, გვ. 244.

ნ. ნიკოლაძის ეს სიტყვები დამარწმუნებლად ადასტურებს, რომ იგი შორს იდგა იმ ტერორისტული ტაქტიკისაგან, რომელიც „ნაროდნაია ვოლიამ“ თავისი ბრძოლის მეთოდად ალი-არა. ნაროდნიკებთან ნიკო ნიკოლაძის ურთიერთობა იმდენად იყო მჭიდრო, რამდენადაც ისინი ერთ საერთო მტერს — თვით-მპყრობელობას ებრძოდნენ. ამ ბრძოლის ტაქტიკურ საკითხებში ნიკო ნიკოლაძეს, XIX საუკუნის 60-იან წლებიდან მოყოლებული, განმანათლებლობის საერთო პოზიცია ეკავა, რაც ნაროდნიკუ-ლისაგან არსებითად განსხვავდებოდა.

იური ბოგდანოვიჩის არაერთგზის წინადადებაზე უარის შემდეგ ნიკო ნიკოლაძე პეტერბურგს გაემგზავრა. აქტიურ ჟურნალისტურ მოღვაწეობასთან ერთად, რის შესახებაც უკვე გვქონდა საუბარი, იგი ათავსებდა სამსახურს რკინიგზის უწყებაში და, ამასთან, ამზადებდა ნიადაგს საკუთარი გაზეთის გამოსაცემად. ამ პერიოდში, კერძოდ 1882 წლის ზაფხულში, მასთან გამოცხადდა კ. ბოროზდინი — „სვიაშჩენაია დრუჟინას“ გამოცდილი აგენტი, რომელმაც ნ. ნიკოლაძეს თავი გააცნო მის კეთილმოსურნე პიროვნებად, მისი ოჯახის ძველ ნაცნობად ქუთაისის გუბერნიაში მისი სამსახურის დროს და აღუთქვა დახმარება გაზეთის გამოცემასა და დ. ტოლსტოისთან ურთიერთობაში.

ნიკო ნიკოლაძე ეჭვით მოეკიდა მასთან „კეთილი სურვი-ლებით“ მისულ პიროვნებას. მოიკითხა კიდეც მისი ვინაობის შესახებ, მაგრამ გარდა იმისა, რომ იგი ჟურნალისტი იყო, სხვა ვერაფერი დაადგინა. კ. ბოროზდინი ნ. ნიკოლაძეს სთავაზობდა პეტერბურგში გაზეთის გამოსაცემად სახსრების შოვნის მრავალ საშუალებას, მაგრამ ფრთხილი ნ. ნიკოლაძე ვერ დაიყოლია. ამავე პერიოდში კ. ბოროზდინი ნ. ნიკოლაძესთან საუბრობდა რუსეთის პოლიტიკური საფუძვლების შემდეგ და ეცნობოდა ნ. ნიკოლაძის შეხედულებებს მაშინდელი რუსეთის ვითარებაზე. გაცნობიდან ორი თვის შემდეგ, 1882 წლის სექტემბერში კ. ბო-როზდინმა ნ. ნიკოლაძეს შესთავაზა შეხვედრა გრაფ ილარიონ

ვორონცოვ-დაშკოვთან: „Много и долго говорили на эту тему (г. Б-ин), пока не заключил словами: теперь, уже не от своего имени, а от имени гр. И.И. Воронцова-Дашкова я приглашаю вас к нему, для выяснения ему ваших мыслей. Если вы не доверяетесь мне, то согласитесь, что слову графа вы можете поверить. Он представит вас государю, если вы этого захотите, из недоверчивости к гр. Воронцову-Дашкову. Тогда вы, надеюсь вполне убедитесь как много правды кроется в моих фантазиях, осуществление которых теперь в вашей власти".⁸

ამ საუბრის გაანალიზებისას ნიკო ნიკოლაძე დარწმუნდა, რომ კ. ბოროზდინის სახით საქმე ჰქონდა პოლიციის აგენტთან, რომელმაც ისიც კი იცოდა, რომ თბილისში ნ. ნიკოლაძეს „ნაროდნია ვოლიამ“ შესთავაზა საზღვარგარეთული გაზეთის რედაქტორობა, მაგრამ უარი მიიღო.

რჩევისათვის ნიკო ნიკოლაძემ მიმართა თავის ახლო მეგობრებს ნ. მიხაილოვსკის და მ. ანტონოვიჩს. ნ. მიხაილოვსკიმ საკითხის გადწყვეტაში ჩარია ს. კრივენკო. ორთავე გამოჩენილი ნაროდნიკი იმ აზრისა იყო, რომ ნიკო ნიკოლაძეს უნდა ენახა ილარიონ ვორონცოვ-დაშკოვი: „Оба горячо доказывали мне, что я все непременно должен войти в отношения с гр. Воронцовым-Дашковым. По их словам, революционная партия была в ту пору до крайности ослаблена".⁹ ეს იქნებოდა ერთგვარი საშუალება სულისმოსათქმელად. ამასთან ნ. მიხაილოვსკის აზრით გამორიცხული არ ჩანდა ამ მოლაპარაკებით მთავრობისაგან გამოძალუდიყო ზოგიერთი დათმობა, კერძოდ ამნისტია რეპრესირებულთათვის. ნ. ნიკოლაძე ნ. მიხაილოვსკის ურჩევდა თვით ეკისრა ეს საქმე, როგორც ნაროდნიკული მოძრაობის ცნობილ მეთაურს. ნ. მიხაილოვსკი არ დათანხმდა იმ

⁸ Н. Николадзе. Освобождение Н. Г. Чернышевского – журн. «Былое», 1906, № 9, стр. 249.

⁹ Н. Николадзе. Освобождение Н. Г. Чернышевского – журн. «Былое», 1906, № 9, стр. 251.

მოტივით, რომ ამას შეაფასებდნენ როგორც ორგანიზაციის სისუსტეს. ნ. მიხაილოვსკი თავის მოგონებებში ადასტურებს ნ. ნიკოლაძესთან შეხვედრის შედეგად მიღებულ გადანაცვლებას. იგი წერს, ნიკო ნიკოლაძე იყო ადამიანი, „у которого было мало связей с революционной партией, предложил мне действовать вместе. Я знал, что партия была в это время в упадке, – кто арестован, кто казнен и только Вера Филиповна (Фиглиер) была из крупных деятелей на свободе, скрываясь в Харькове. Ожидать чего-нибудь на коронации и без того нельзя было, но правительство этого не знало, а у страха глаза велики. Поэтому согласиться на предложение было лестно. Но я все-таки решил сначала посоветоваться С. К. (ს. კრივენკო – მ. ვ.), с которым был тогда очень близок. Он не особенно доверял С. К. происходили в это время тоже какие-то заигрывания и мы решили, что принять предложение следует, но держать ухо востро“.¹⁰

ნ. ნიკოლაძეს კ. ბოროზდინთან და ი. ვორონცოვ-დაშკოვთან კონტაქტები მისი რეპუტაციისათვის საშიშ ნაბიჯად მიაჩნდა, მაგრამ მას ჰქონდა რწმენა საკუთარი თავისა. მას სწამდა რომ პოლიციის ან ჟანდარმერიის დაგებულ არავითარ მახეში არ გაებმებოდა, რომ ვერც კ. ბოროზდინი, ვერც ი. ვორონცოვ-დაშკოვი და შუვალოვი, რომლებთანაც ამიერიდან კონტაქტი უნდა ჰქონოდა, ვერ აჯობებდნენ და ვერ მოატყუებდნენ. ნიკო ნიკოლაძემ მტკიცედ გადანაცვითა არაფრით არ დაეცალდებულებინა თავი „სვიაშჩენაია დრუჟინისაგან“ სახსრების მიღების ან სხვა დაპირებების მხრივ, ხოლო თავის მხრივ წარუდგინა ულტიმატუმი: როგორც არ უნდა ყოფილიყო ფინალი მოლაპარაკებისა, „სვიაშჩენაია დრუჟინას“ უნდა ეზღუდნა ნ. ჩერნიშევსკის გათავისუფლებისათვის.

ნიკო ნიკოლაძის XIX საუკუნის 60-იანი წლების ცხოვრებიდან კარგადაა ცნობილი მისი ურთიერთობა ნიკოლოზ

¹⁰ Документы и материалы к истории переговоров исполнительного комитета „Священной Дружины“ – журн. «Былое», сентябрь 1907, стр. 213.

ჩერნიშევსკისთან, ისიც ცნობილია, რომ ნ. ნიკოლაძე ემიგრაციაში ყოფნისას ცდილობდა ნ. ჩერნიშევსკის გათავისუფლებას, მაგრამ ამაოდ. ნიკო ნიკოლაძის აზრით ახლა ყველაზე ხელსაყრელი ვითარება დადგა ნ. ჩერნიშევსკის განთავისუფლებისათვის.

ნიკო ნიკოლაძე იგონებს: „В ограждение своего доброго имени от подозрения в преследовании личных выгод, я собирался поставить правительству два условия: во-первых, что поездку свою я совершу на свой собственный счет, так как не желаю иметь ни малейшего соприкосновения с секретными фондами правительства, а во-вторых, в вознаграждение своих трудов, потребую, чтобы каков бы не был конечный результат моих усилий, в виде личной мне награды, освобожден был из заточения писатель Н. Г. Чернышевский уже более 20 лет томящийся в неволе“.¹¹

ნიკო ნიკოლაძემ თავისი გადანწყვეტილება გაანდო მის მეგობარს მწერალ მ. ანტონოვიჩს: „М. А. Антонович выслушал меня много спокойнее Н. К. Михайловского, в начале он даже иронизировал, приговаривая «Так-Так, ну-да». Но, когда дело коснулось моих опасений и расчетов, и он заволновался. Под влиянием того умильного и благоговейного чувства, которое увлажняет его глаза, при всяком воспоминании о Н. Г. Чернышевском, он вскочил и закричал:

– Как можно помнить о своей репутации, когда является надежда спасти Чернышевского“.¹²

ნიკო ნიკოლაძე იგონებს აგრეთვე ერთ თავის ნაცნობს — საქმოსანის შესახებ, რომელთანაც ჰქონდა საუბარი ამ საკითხზე. მისი მესამე მრჩეველი კატეგორიული წინააღმდეგი იყო ამ საქმეში ნ. ნიკოლაძის გარევისა: როგორც არ უნდა დამთავრდეს საქმე, „სვიაშჩენაია დრუჟინასაგან“ რომ გახმაურდეს

¹¹ Н. Николадзе. Освобождение Н. Г. Чернышевского – журн. «Былое», 1906, № 9, стр. 251-252.

¹² იქვე, გვ. 252.

იგი, ფიზიკური განადგურება ან კამჩატკაში გადასახლება მოგელის, ხოლო რევოლუციონერთა თვალში შენი საქციელი ყოველთვის საეჭვოდ იქნება მიჩნეული.¹³ რჩევა მართლაც ფრთხილი და გონივრული იყო, მაგრამ ნიკო ნიკოლაძემ, — ბუნებით დიდი რისკის კაცმა, ამჯობინა გადაედგა ეს სახიფათო ნაბიჯი.

ნ. მიხაილოვსკიმ „სვიაშჩენაია დრუჟინას“ „ნაროდნაია ვოლიას“ აღმასრულებელ კომიტეტთან მოლაპარაკების ამბავი გაანდო ვერა ფიგნერს. თავის მოგონებებში ვ. ფიგნერი აღნიშნავს, რომ იგი წინააღმდეგი იყო ასეთი მოლაპარაკებისა, მაგრამ რადგან მოლაპარაკებას დაჟინებით უჭერდა მხარს ნ. მიხაილოვსკი. მაშინ მათ გადაწყვიტეს საზღვარგარეთ წინასწარ ეცნობებინათ ყოველივე ლ. ტიხომიროვისთვის და ამ მიზნით ფარულად მიავლინეს პარიზში ნ. მ. სალოვი.¹⁴

ვ. ბოგუჩარსკის და ბ. კოზმინის ნარკვევებში, ჟურნალ „ბილოეს“ მასალებში¹⁵ ვითარება ისეა დახატული, თითქოს „სვიაშჩენაია დრუჟინას“ „ნაროდნაია ვოლიას“ აღმასრულებელ კომიტეტთან მოლაპარაკების ერთ-ერთი პირობა — ნ. ჩერნიშევსკის განთავისუფლება — შემუშავებულ იქნა რუსეთში ნაროდნიკული მოძრაობის ლიდერების (ნ. მიხაილოვსკი, ლ. ფიგნერი და სხვ.) წრეში. არსად არაა მითითებული, რომ ეს იდეა ნიკო ნიკოლაძისაგან მოდიოდა და რომ იგი ამ უსიამოვნო და სარისკო საქმეში მონაწილეობდა, როგორც გარეშე პირი მონაწილეობას კი დათანხმდა მხოლოდ და მხოლოდ ერთი პირობით — მიეღწია ნ. ჩერნიშევსკის განთავისუფლებისათვის. ეს უაღრესად არსებითი მხარეა ამ მოლაპარაკებისა.

წინ გავეუსწრებთ მოვლენათა მსვლელობას და ვიტყვით: ნიკო ნიკოლაძემ მიაღწია თავის მიზანს. ნიკოლოზ ჩერნიშევს-

¹³ Н. Николадзе. Освобождение Н. Г. Чернышевского — журн. «Былое», 1906, № 9, стр. 252.

¹⁴ Вера Фигнер. Полное собрание сочинений в семи томах, т. 5, М., 1932, стр. 331-335.

¹⁵ Документы и материалы к истории переговоров исполнительного комитета „Священной Дружины“ — журн. «Былое», № 9, 1907, стр. 209.

კი გათავისუფლებულ იქნა, მაგრამ ნიკო ნიკოლაძე მაინც ვერ ასცდა ეჭვებს. საქმეში ღრმად ჩაუხედავ ადამიანებს აკვირვებდათ ნიკო ნიკოლაძის ჩარევა ამ საქმეში და მის მიმართ უსაფუძვლო საყვედურიც იყო გამოთქმული.

კ. ბოროზდინმა მიაღწია მიზანს იმ მხრივ, რომ ნ. ნიკოლაძე დაიყოლია ილარიონ ვორონცოვ-დაშკოვთან შეხვედრაზე. შეხვედრა პეტერბურგში შედგა.

ნიკო ნიკოლაძე აღწერს მისთვის შეხვედრის პასუხისმგებლობას და სიძნელეს. იგი აღნიშნავს, რომ აუდენციის დროს მას არ შემეძლო ესარგებლა საკუთარი მოსაზრებებით, არამედ უნდა ეხელმძღვანელა მხოლოდ მაშინდელი რუსეთის ინტელიგენციის, განსაკუთრებით მისი მოწინავე ნაწილის მოთხოვნებით. ნ. ნიკოლაძის მდგომარეობის სიმძიმე იმაში გამოიხატებოდა, რომ მისი პროგრამა არ ეთანხმებოდა იმ ადამიანების პროგრამას, ვისი სახელითაც მიდიოდა აუდენციაზე. ნ. ნიკოლაძე შემდეგ შენიშნავს, რომ პეტერბურგში ყოფნის პერიოდში, სადაც იგი კარგად გაეცნო რუსეთის ინტელიგენციას უბრალო მოხელიდან დიდ სახელმწიფო მოხელემდე, სტუდენტიდან პროფესორამდე, მას ამ ინტელიგენციაზე გული გაუტყდა. იგი ხედავდა რომ ყველა რანგის ინტელიგენტი მტრულად იყო განწყობილი არსებული რეჟიმისადმი და კარგად გრძნობდა თვითმპყრობელობის დამხობის აუცილებლობას, მაგრამ თითქმის არავის არ ჰქონდა გაგება იმისა, თუ რა სახის ხელისუფლება უნდა აღმოცენებულიყო თვითმპყრობელობის დამხობის შემდეგ. რუსეთის ინტელიგენცია, მცირედი გამონაკლისის გარდა, მაშინ არ იყო მზად ხელისუფლების დაპატრონებისათვის. ამის დამახასიათებელ მაგალითად აღწერს ასეთ შემთხვევას: 1882 წლის დედაქალაქის მოწინავე ლიტერატორთა წრეში წარმოიქმნა აზრი მიემართათ საერთო ხელმოწერით ახალი იმპერატორისათვის, რათა მას გაენთავისუფლებინა პატიმრები და კეთილი თვალი მიეპყრო ბეჭდითი სიტყვისკენ. ამ მიზნით გლეხ უსპენსკისთან, რომელიც მაშინ ჩუდოვოს მახლობლად სოფელში

ცხოვრობდა, გაემგზავრნენ მ. ანტონოვიჩი, ს. კრივენკო, ნ. მიხაილოვსკი, ნ. პელგუნოვი და ნ. ნიკოლაძე. „არცერთ ჩვენგანს – შენიშნავს ნ. ნიკოლაძე – მოფიქრებული არ ქონდა კონკრეტული გეგმა მოქმედებისა. გ. უსპენსკიმ ასე გამოხატა თავისი განწყობილება: არავითარი წინასწარი გეგმები მოქმედებისა საჭიროა არაა. გამოვენყოთ ფრაკებში და წავიდეთ გროვად იმპერატორთან აი ისე, როგორც დადიან მასთან გლეხები. ჩაუვარდებით მას ფეხებში, ისე როგორც გლეხები და ვეტყვით: „Ваше величество, ничего нам не нужно. Только раскройте тюрьмы и выпустите всех на свободу, чтоб солнышко всем сияло, чтобы травушка росла. Ведь вы пойдете, Максим Алексеевич. Ведь вы пойдете Николай Константинович.“

– Вот как прочие, а я-то от них не отстану, отвечал М. А. Антонович.

– Мы пойдем, непременно, пойдем, – продолжал Глеб Иванович. Ведь мужики же ходят – надо по-ихнему действовать.

– Ведь вы пойдете, Николай Яковлевич? – саркастический дразнил меня М. А. Антонович. А меня слезы душили. Нет не им перестроить государства¹⁶.

ამრიგად, ნიკო ნიკოლაძეს სწამდა, რომ ინტელიგენციის ეს წრე რევოლუციას ვერ განახორციელებდა, მათი გატაცება, როვოლუციური პათოსი ილუზიად მიაჩნდა. მიუხედავად ამისა იგი მაინც ვალდებული იყო შეესრულებინა „წაროდნაია ვოლიას“ მოთავეთა დავალება. მოგონებებში ნიკო ნიკოლაძეს ვრცლად აქვს აღწერილი აუდიენცია ილარიონ ვორონცოვ – დაშკოვთან, მოტანილი აქვს შინაარსი სიტყვისა, სადაც გამოხატულია მისი კრედო რუსეთის იმდროინდელ პოლიტიკურ ცხოვრებასთან დაკავშირებით. ამასთან ერთად, წარმოდგენილი აქვს საკუთარი პროგრამაც, რომელსაც შეეძლო დაძაბულობის შენელება. ნ. ნიკოლაძე მეორედ მიიწვია აუდენციაზე ილარიონ ვორონცოვ-

¹⁶ Н. Николадзе. Освобождение Н. Г. Чернышевского – журн. «Былое», 1906, № 9, стр. 255.

დაშკოვმა. კ. ბოროზდინის მონაბობით ნ. ნიკოლაძემ ყოვლის-შემძლე პიროვნებაზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა. მეორე შეხვედრისას ილარიონ ვორონცოვ-დაშკოვმა ნიკო ნიკოლაძეს უთხრა, რომ „Осуществление правительством высказанных мною предложений было бы возможно, если бы существовала уверенность, что этим путем положен будет конец террористическим явлениям и вообще нелегальной деятельности революционной партии“.¹⁷ რამდენად თანახმა იყო „ნაროდნაია ვოლიას“ აღმასრულებელი კომიტეტი ამ მიმართულებით ნასულიყო მოლაპარაკება მთავრობასა და ნაროდნიკებს შორის — ეს უნდა გაერკვია ნიკო ნიკოლაძეს საზღვარგარეთ, ამ პარტიის მესვეურებთან მოლაპარაკების დროს. ნიკო ნიკოლაძე დათანხმდა ამ წინადადებას, მაგრამ წამოაყენა თავისი მოთხოვნებიც. ის რაც უკვე გამოთქმული ქონდა კ. ბოროზდინთან: „Во-первых, что поездку я совершу на свой собственный счет, и во-вторых, что единственным вознаграждением своих хлопот по этому делу, каковы бы не были конечные результаты, я требую освобождения Н. Г. Чернышевского“.¹⁸ ილარიონ ვორონცოვ-დაშკოვმა მას აღუთქვა ამ მოთხოვნათა შესრულება.

ნიკო ნიკოლაძე გაემგზავრა ჟენევაში, სადაც მას უნდა მოეძებნა ლევ ტიხომიროვი. ილარიონ ვორონცოვ-დაშკოვმა თავის მხრივ პარიზში მიავლინა აგენტი კ. ბოროზდინი, რომელიც ფარულად მეთვალყურეობდა ნიკო ნიკოლაძის მოქმედებას. ნ. ნიკოლაძემ იხსულა ლ. ტიხომიროვი და გადასცა მას რუსი თანამებრძოლების სათხოვარი: — შეეკრიბა საზღვარგარეთის მყოფ ნაროდნიკთა „კონგრესი“ იმის განსახილველად — თანახმა იყო თუ არა პარტია მოლაპარაკება გაემართა მთავრობასთან და თუ ასეთი მოლაპარაკება შედგებოდა, რა უნდა ყოფილიყო

¹⁷ Н. Николадзе. Освобождение Н. Г. Чернышевского — журн. «Былое», 1906. № 9, стр. 265.

¹⁸ Н. Николадзе. Освобождение Н. Г. Чернышевского — журн. «Былое», 1906. № 9, стр. 266.

მოთხოვნათა ის მინიმუმი, რაც „ნაროდნაია ვოლიას“ ხელს ააღებინებდა ტერორზე.¹⁹

სამი კვირის შემდეგ, როგორც ეს ადრევე იყო დათქმული, ლევ ტიხომიროვი პარიზში ეწვია ნიკო ნიკოლაძეს და კონგრესის სახელით გადასცა ასეთი პასუხი: „Если правительство позволит в русском обществе мирную пропаганду социальных воззрений, хотя бы в той скромной мере, и в тех узких границах, в каких это дозволительно в современной Германии и, если, кроме того, оно дарует амнистию и некоторые облегчения общественной деятельности для интеллигенции (в печати, зсмстве и т. п.), то революционная партия обяжется прекратить террористическую деятельность и упразднить себя как партию противоправительственную. Если же сверх того правительство пожелает взять в свои руки проведение и осуществление современных реформ, улучшающих аграрный и экономический быт народа, то названная партия от всей души искренне пойдет за правительством и всеми своими средствами“.²⁰

ნიკო ნიკოლაძემ ლევ ტიხომიროვის ეს პასუხი თავისივე ხელით გადასცა გრაფ ილარიონ ვორონცოვ-დაშკოვს პეტერბურგში დაბრუნებისთანავე 1882 წლის დეკემბერში.²¹

არსებობს ლევ ტიხომიროვის მოგონებანი, რომელიც 1923 წელს დაიბეჭდა ჟურნალ „კრასნი არხივში“.²² ლ. ტიხომიროვი გაცნობია რა ნიკო ნიკოლაძის მოგონებებს მოლაპარაკების თაობაზე, უჩივის მის ზოგიერთ უზუსტობას. კერძოდ იგი უარყოფს რაიმე წერილობითი დოკუმენტის ჩაბარებას ნ. ნიკოლაძისადმი პარიზში; უარყოფს აგრეთვე „კონგრესის“ მოწვევას და თავისი პასუხი თანამებრძოლებთან ზეპირი შეთანხმების შედეგად მიაჩნია. შეიძლება გვიან დაწერილ მოგონებაში

¹⁹ იქვე, 270.

²⁰ Н. Николадзе. Освобождение Н. Г. Чернышевского – журн. «Былое», 1906, № 9, стр. 270.

²¹ იქვე.

²² Пендантные записки Л. Тихомирова – «Красный архив». Том 29. 1928, стр. 139-174.

მართლაც გაიპარა ზოგი უზუსტობა (ასევე შეიძლება ბევრი რამ აღარ ახსოვდა თვით ლ. ტიხომიროვის, რომლის მოგონება უფრო გვიანდელია), მაგრამ ეს „უზუსტობანი“ მაინც წერილმან საკითხებს შეეხება. მთავარი ისაა, რომ „ნაროდნაია ვოლიას“ აღმასრულებელი კომიტეტის მოქმედი წევრები არ იყვნენ წინააღმდეგი მოლაპარაკებისა, სცნობდნენ ახალ ხელმწიფეს და მიდიოდნენ ზოგიერთ დათმობაზე, თუ მთავრობა ამნისტიას გამოაცხადებდა და შეწყვეტდა ნაროდნიკთა დევნას. ლ. ტიხომიროვის პასუხი თავისი შინაარსით თითქმის ანალოგიურია წერილისა, რომელიც „ნაროდნაია ვოლიას“ აღმასრულებელმა კომიტეტმა გაუგზავნა ალექსანდრე III-ს ტახტზე ასვლისთანავე. ეს პასუხი კი ცხადჰყოფდა, რომ ნაროდნიკობა თანდათან იწყებდა დაქანებას ლიბერალიზმისაკენ. ნ. ნიკოლაძის მსჯავრი XIX საუკუნის 70-იანი წლების მიწურულის რუსეთის ნაროდნიკულ ინტელიგენციაზე სწორი იყო. ამ ინტელიგენციას არ სურდა არსებული რეჟიმი, იბრძოდა მისი დამხობისათვის, მაგრამ არ ჰქონდა ნათელი წარმოდგენა თუ რით უნდა შეეცვალა, როგორ უნდა ყოფილიყო ის პოლიტიკური სტრუქტურა, რომელიც თვითმპყრობელობის ნანგრევებზე უნდა აღმოცენებულიყო. შეიძლება ითქვას, რომ ნ. ნიკოლაძე მოვლენებს უფრო ფხიზლად აფასებდა და მართებულად მიაჩნდა, რომ ტერორის ტაქტიკა ვერავითარ დადებით შედეგებს ვერ მოიტანდა და იგი წინ კი არა, უკან სწევდა პროგრესის საქმეს.

ლევ ტიხომიროვის მოგონებაში ყურადღებას იქცევს ნიკო ნიკოლაძის დახასიათება „Я до тех пор не знал лично Николадзе. Но он пользовался крупной репутацией в русском радикальном мире. Жизнь его также была мне известна. Грузин по племени, он обладал пылким темпераментом, и прошел такую житейскую школу, которая могла научить побольше чем университет. Имея очень яркие радикальные убеждения, он подвергался и политическим преследованиям, был эмигрантом, издавал за границей газету, завел обширные знакомства с французскими радикалами. Между

прочим он близко сошелся со знаменитым тогда Райфором, которого считал гениальным публицистом. По возвращении в Россию он участвовал и в Городском самоуправлении и промышленных предприятиях, приобрел особенную известность как редактор, издатель тифлисской газеты «Обзор». Он поставил ее на высоту лучших петербургских изданий и вел ее так резко, что можно было только удивляться, как ему позволяют так свободно писать в провинции. Скоро потом воспоследовавший литературный процесс «Обзора» обнаружил, какими крайними средствами он добивался свободы слова. Цензор жаловался, что он вымогал у него разрешения статей почти прямым насилием».²³

პარიზში ნიკო ნიკოლაძემ გაიცნო პეტრე ლავროვი და ნაროდნიკული მოძრაობის სხვა თვალსაჩინო ხელმძღვანელები, თუმცა მოლაპარაკების თაობაზე მათთან საუბარი არ ჰქონია.

ლევ ტიხომიროვთან მოლაპარაკება საბოლოოდ დასრულებული არ ყოფილა, როცა ნიკო ნიკოლაძემ მიიღო დეპეშა მოლაპარაკების დაუყოვნებლივ შეწყვეტისა და მისი პეტერბურგში დაუყოვნებლივი გამგზავრების შესახებ. რუსეთის დედაქალაქში 1882 წლის მინურულისათვის მართლაც დატრიალდა ამბები, რომლებიც აზრს უკარგავდა ყოველგვარ მოლაპარაკებას. ჟანდარმერიამ დააპატიმრა ნაროდნოვოლცევი სერგეი დაგაევი, რომელმაც ძიების პროცესში გადაშალა „ნაროდნაიას ვოლიას“ სავალალო მდგომარეობის სურათი: ს. დაგაევის გამცემლობამ მთავრობას განუმტკიცა რწმენა, რომ „ნაროდნაია ვოლია“ განადგურებულია და იგი აღარ წარმოადგენს ისეთ საშიშ ანტისახელმწიფოებრივ ძალას, რომელსაც შეეძლოს გაიმეოროს 1881 წლის 1 მარტი, ან იძულებული გახადოს მთავრობა კურსი შესცვალოს. ამავე პერიოდისათვის „სვიაშჩენაია დრუჟინამაც“ დაჰკარგა თავისი ადრინდელი გავლენა.

²³ Незданные записки Л. Тихомирова — «Красный архив». Том 29. 1928, стр. 156.

ახალმა რეჟიმმა მთლიანად გამოაჩინა თავისი ბრწყალები. „სვიაშჩენაია დრუჟინას“ ავანტურისტულ ჯგუფს აეკრძალა სახელმწიფოებრივ საქმეში ხელის ფათური. დ. ტოლსტოი კატეგორიულად წინ აღუდგა ამ ორგანიზაციის არსებობას და იგი დაიშალა. ილარიონ ვორონცოვ-დაშკოვს ალექსანდრე მესამეზე გავლენა აღარ ჰქონდა. მხოლოდ ფლიგელ-ადიუტანტს გრაფ შუვალოვს, როგორც ახლო მეგობარს, შერჩა ადრინდელი გავლენა იმპერატორზე.

ნიკო ნიკოლაძისათვის ყოველივე ეს ცნობილი გახდა პეტერბურგში დაბრუნების შემდეგ. გრაფი შუვალოვი მტრულად იყო განწყობილი დ. ტოლსტოის რეჟიმისადმი. მას რუსეთის ხსნად ლიბერალიზაციისაკენ კურსის აღება მიაჩნდა. ნიკო ნიკოლაძეს შუვალოვთან ხშირი შეხვედრები ჰქონდა „სვიაშჩენაია დრუჟინას“ გაუქმების შემდეგაც. ამ შეხვედრებმა, უეჭველია, ერთგვარად დადებითი ზემოქმედება მოახდინეს, მაშინ უკვე პატიმრობაში მყოფ და სასიკვდილო განაჩენის მომლოდინე ნაროდნოვოლცელი ბოგდანოვიჩისა და ფიგნერის ბედ-ილბალზე. შუვალოვი ერთგული აღმოჩნდა ადრინდელი დაპირებისა ნ. ჩერნიშევსკის განთავისუფლების შესახებ. ნ. ჩერნიშევსკის განთავისუფლების თხოვნა დაინერა შვილების სახელით და იმპერატორის კორონაციის თარიღს დაუკავშირდა. 1883 წლის მაისში ნ. ჩერნიშევსკი განთავისუფლებულ იქნა.

ნიკოლოზ ჩერნიშევსკის განთავისუფლება პირველ რიგში ნიკო ნიკოლაძის დამსახურება იყო. ამის მოწმობაა არა მარტო ნიკო ნიკოლაძის უშუალო მონათხრობი, არამედ დოკუმენტები, რომელიც გამოქვეყნებულ იყო ჟურნ. „კრასნი არხივში“ პ. სადიკოვის მიერ მისივე კომენტარებით.²⁴ რაც შეეხება ჟანდარმერიის აგენტ კ. ბოროზდინს, იგი მოლაპარაკების ჩაშლის შემდეგაც კვალდაკვალ დასდევდა ნიკო ნიკოლაძეს და მის შესახებ

²⁴ К. И. Садиков. К истории освобождения Н. Г. Чернышевского. – «Красный архив», том 31, 1928 г. стр. 214-219.

დასმენებს წერდა პოლიციის დეპარტამენტის დირექტორის ვი-აჩესლაჲ პლევეს სახელზე. ამ დასმენებში იგი ნიკო ნიკოლაძეს ახასიათებდა როგორც მთავრობისათვის საშიშ პიროვნებას, რომელსაც კავშირი ჰქონდა იმპერატორის მტრულ ელემენტებთან, მათ შორის ტერორისტებთან და ეწეოდა ანტისახელმწიფოებრივ საქმიანობას. გრაფმა მიხეილ ლორის-მელიქოვმა, რომელიც იმ დროს ჩამოცილებული იყო პოლიტიკურ სარბიელს ნიკო ნიკოლაძეს, როგორც ფრონტელ მეგობარს, აცნობა კ. ბოროზდინის ჯაშუშური დასმენის შესახებ. ამის თაობაზე ნიკო ნიკოლაძეს ვიაჩესლაჲ პლევესთან პირადი შეხვედრაც დასჭირდა. ვიაჩესლაჲ პლევემ, როგორც ნიკო ნიკოლაძე აღნიშნავს, მას გადმოუშალა მისი პირადი საქმე, სადაც ნ. ნიკოლაძის ყოველი ნაბიჯი იყო აღნუსხული. ჩანს მთავრობა ფრთხილად ადევნებდა თვალ-ყურს გავლენიან მოღვაწეს, მაგრამ კ. ბოროზდინის დასმენა იმდენად შეთხზული იყო და კ. ბოროზდინიც ჟანდარმერიის თვალში იმდენად სახელგატეხილი იყო როგორც აგენტი, რომ მაშინ ნიკო ნიკოლაძე არ დაუპატიმრებიათ, თუმცა დაუწესეს „პოლიციის უმკაცრესი მეთვალყურეობა“, რაც მას უკრძალავდა ყველა მნიშვნელოვან საქმეში მონაწილეობის უფლებას.²⁵

ამის შემდეგ ნიკო ნიკოლაძე, რომელსაც ყველა ახლო მეგობარი შემოეცალა, პეტერბურგიდან თბილისს დაბრუნდა.

პეტერბურგის ნაროდნიკული ინტელიგენციის იმ ბანაკში, რომელიც აქტიურად ბრძოლას ეწეოდა პოლიტიკური რეჟიმის წინააღმდეგ, იმყოფებოდა იმ დროისათვის უკვე აღიარებული მეცნიერი ივანე თარხნიშვილი /თარხანოვი/, რომელიც მაშინ პეტერბურგის სამედიცინო-ქირურგიულ აკადემიაში მოღვაწეობდა პროფესორის წოდებით.

²⁵ ეს სასჯელი ნ. ნიკოლაძეს მოეხსნა 1894 წლის ქუთაისის და თბილისის გუბერნიების თავადაზნაურთა შუამდგომლობით, მისი ფოთის ქალაქის თავად არჩევასთან დაკავშირებით.

ივანე თარხნიშვილი (1846-1908) თბილისის გიმნაზიიდან პეტერბურში სასწავლებლად გადავიდა 1860 წელს. 1863 წელს ბრწყინვალედ ჩააბარა გამოცდები სიმნიფის ატესტატზე და ჩაირიცხა პეტერბურგის უნივერსიტეტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტის საბუნებისმეტყველო განყოფილების სტუდენტად. ამავე დროს იგი ქართველ სტუდენტთა სათვისტომოს ერთგული წევრი იყო და ეკუთვნოდა ახალგაზრდობის იმ ჯგუფს, რომელიც ემზადებოდა პოლიტიკური რეჟიმის წინააღმდეგ საბრძოლველად და ნ. ჩერნიშევსკისა და ნ. დობროლუბოვის იდეებით სულდგმულობდა. ივანე თარხნიშვილის მეცნიერული ინტერესები ა. ი. სეჩენოვის გავლენით ფიზიოლოგიის სფეროთი შემოიფარგლა. ი. სეჩენოვია გავლენით იგი გადავიდა პეტერბურგში სამედიცინო - ქირურგიულ აკადემიაში, სადაც სტუდენტობის წლებშივე შექმნა ორიგინალური ნაშრომები და მიიპყრო სეჩენოვის ყურადღება. 1960 წელს ივანე თარხნიშვილმა წარჩინებით დაასრულა სამედიცინო-ქირურგიული აკადემია, ხოლო ერთი წლის შემდეგ ჩააბარა სადოქტორო გამოცდები და გერმანულ ენაზე დაიცვა დისერტაცია.

XIX საუკუნის 70-იანი წლების დამდეგს ივანე თარხნიშვილი თბილისში ატარებდა ლექციების ციკლს ფიზიოლოგიაში, რამაც თბილისის ინტელიგენციის აღტაცება გამოიწვია. თბილისში იგი აქტიურად მონაწილეობდა ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით გაჩაღებულ საუნივერსიტეტო მოძრაობაში. 1872 წელს ი. თარხნიშვილი საზღვარგარეთ გაემგზავრა სამი წლით. ევროპაში ენერგიულ მეცნიერულ საქმიანობასთან ერთად აქტიურად მონაწილეობდა რუსული ემიგრაციის რევოლუციურ მოღვაწეობაში. დაახლოებული იყო საზოგადოება „უღელთან“. მისი უახლოესი მეგობარი იყო ნიკო ნიკოლაძე. 1875 წელს ი. თარხნიშვილი დაბრუნდა რუსეთში, მოღვაწეობდა სამედიცინო-ქირურგიულ აკადემიაში, სადაც მას 1877 წლიდან პროფესორის თანამდებობა ეკავა.

ივანე თარხნიშვილი არ ყოფილა მხოლოდ სამეცნიერო საქმიანობაში ჩაკეტილი პროფესორი. იგი სტუდენტობის წლებიდან

აქტიური მონაწილე იყო იმ მჩქეფარე პოლიტიკური ცხოვრებისა, რასაც ნაროდნიკული მიმართულების სტუდენტობა ეწეოდა. ი. თარხნიშვილი თავგამოდებული ჩერნიშევსკიანელი იყო და მის განთავისუფლებაზე ნ. ნიკოლაძესთან ერთად გატაცებით ზრუნავდა. ნიკოლოზ ჩერნიშევსკის შვილიშვილის ჩანაწერებში ნათქვამია „საოჯახო ალბომში ჩვენ გვაქვს სურათი ი. რ. თარხანოვისა, ადამიანისა, რომელიც ეკუთვნოდა იმ პირთა წრეს, რომლებმაც განსაკუთრებული გულისხმიერება და მზრუნველობა გამოიჩინეს ნ. გ. ჩერნიშევსკის ოჯახის მიმართ, მისი სამოქალაქო სასჯელსა და ციმბირში, გადასახლების შემდეგ“. მისივე თქმით „თარხნიშვილი იყო ჩვენი ოჯახის ერთი ყველაზე მახლობელი და გულისხმიერი მეგობარი, რომლისთვისაც წმიდათაწმინდა იყო ნიკოლოზ გაბრიელის ძის სახელი“.²⁶

ნ. ჩერნიშევსკის შვილიშვილის მარტო ეს ჩანაწერი საუკეთესო საილუსტრაციო მასალაა იმ გულითადი მეგობრობისა, რაც გამოჩენილ ქართველ მეცნიერს ჰქონდა დიდ რუს მოღვაწესთან. ი. თარხნიშვილი მჭიდრო ურთიერთობაში იყო აგრეთვე XIX საუკუნის 70-იანი წლების პეტერბურგის შემოქმედებით ინტელიგენციასთან. ამ დროისათვის იგი არა მარტო რუსეთში, არამედ ევროპაში სახელმოხვეჭილი მეცნიერი იყო, თავისი იდეური მიმართულებით ნაროდნიკი. მისი უახლოესი მეგობრები იყვნენ პეტერბურგსა და მოსკოვში მოღვაწე ქართველი ნაროდნიკები და რუსეთის ნაროდნიკული ახალგაზრდობის იდეური მესვეურები – ნ. მიხაილოვსკი და სხვები, ნაროდნიკული მიმართულების რუსი მწერლები, მეცნიერები და სხვა საზოგადო მოღვაწენი. 1881-1882 წლებში პეტერბურგში ყოფნის პერიოდში ნ. ნიკოლაძე ი. თარხნიშვილის ხშირი სტუმარი იყო. მის ბინაზე იკრიბებოდნენ ი. თარხნიშვილისა და ნ. ნიკოლაძის რუსი თანამოაზრეები. აქ ირჩეოდა საკითხები „ნაროდნაია ვოლიას“ აღმსრულებელი კომიტეტის და „სვიაშჩენაია დრუჟინას“ მოლაპარა-

²⁶ მიხეილ სააკაშვილი, გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი ივანე თარხნიშვილი, თბ., 1947. გვ. 22.

კების თაობაზე, აგრეთვე ნ. ჩერნიშევსკის განთავისუფლების თაობაზე, რაც ყველაზე უფრო აღელვებდა ი. თარხნიშვილსა და ნ. ნიკოლაძეს.

ივანე თარხნიშვილი არ შეუშინებია პოლიტიკური რეაქციის გაძლიერებას და მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში იდგა რუსეთის ნაროდნიკული ინტელიგენციის მხარდამხარ პოლიტიკური რეჟიმის დამხობისათვის ბრძოლაში.

სარჩევი

თავი I.

XIX საუკუნის 60-80-იანი წლების პოლიტიკური მოძრაობა რუსეთში.....	3
--	---

თავი II.

ნიკო ნიკოლაძის მოღვაწეობა ნ. ჩერნიშევსკის განთავისუფლებისათვის (1881-1883 წწ.).....	21
--	----